

Bűvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2016. május – XV. évfolyam 5. szám

Ára: 560 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájja:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Kárpáti Kamil
eszményei **2**

Baán Tibor írása

A menyasszony
vetkőztetése **4**

Kárpáti Kamil regényrészlete

Borges és Kafka **9**

Szirmai Péter novellája

Az ítélő
Balatontól
a Szélcsendő **14**

Vasvári Zoltán dolgozata

Pünkösdi
jegykendő **19**

Verzár Éva novellája

Nizsder
romvárának
bús düledékein **20**

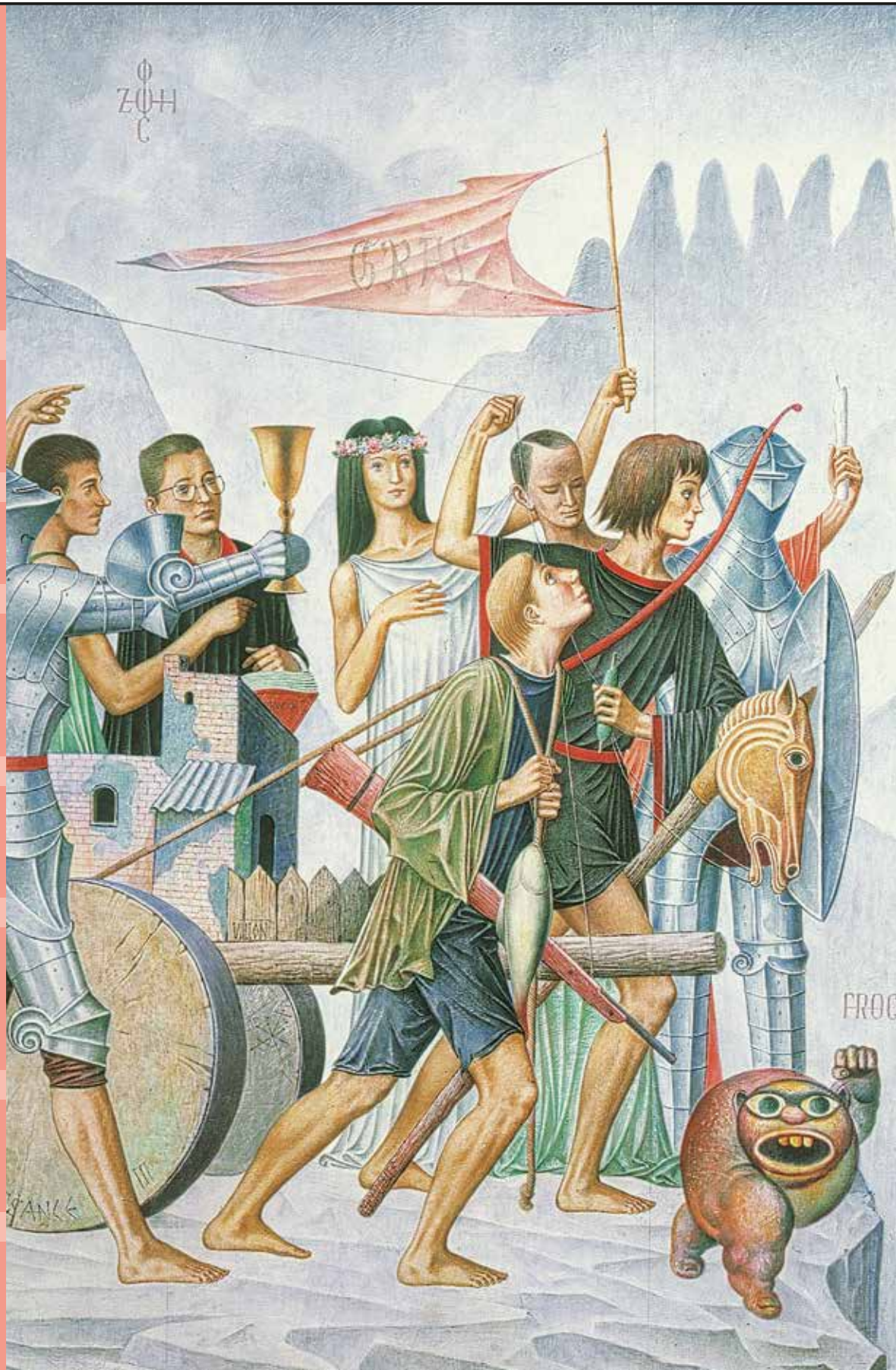
Németh István tanulmánya

Krokodil
a Balatonban **25**

Lukáts János elbeszélése

Sir Parcival

Rátkay Endre festménye (részlet)



BAÁN TIBOR

Kárpáti Kamil eszményei

A Rákosi-kor börtöneit megjárt alkotók, az irodalomtörténeti fogalomként „füveskertiek” között Kárpáti Kamil pályája az egyik legtanulságosabb. Életművében a nemzeti szabadság ügye kapcsolódik a diktatúrák elleni küzdelemmel. A kiszolgáltatottság és a szabadság, a hazugság és az igazság örök küzdelme, miközben nemzeti ügy, ugyanakkor az európai kultúra kulcskérdése is. Hamis tehát az az alternatíva, hogy a nemzettudat idegen az európaiságtól. Pont fordítva: a nemzetek irodalmában testet öltött történelmi önismeret alapozza meg az európai irodalom jövőjét, amely aligha mondhat le a humanizmus szabadsághitéről. Így annak belátásáról sem, hogy az esztétika alapfogalmai: az igazság, a jóság és a szépség, az antikvitás óta eleven kalokagathia ma is az irodalom szíve, motorja. Elvetni azért, mert erkölcsi szempontokat hoz be a művekbe, meglehetősen furcsa gondolat. Erkölcs és művészet – mint egymást kizáró minőségek? Tréfának is rossz. Az erkölcsi elvek a kozmosz építményének alaprajzát jelentik. Használati utasítást a Föld nevű bolygó társadalmi működéséhez. Archetipikus igazságokról van szó. A fundamentumról. Mindez éppenséggel nem jelenti, nem jelentheti a szépséggel szemben a csúf, az igazzal szemben a hamis, a jóval szemben a rossz tagadását, de jelenti ezek dialektikus kapcsolatát a művekben. Küzdelmet azért, hogy a normaszegő bestialitás ne rombolja le évezredek eredményeit.

*A jó pedig az a közös többszörös,
ami nélkül nem létezhet
se szépség, se igazság.*

Kárpáti Kamil életművének izgalmas vonása, hogy Itália egének aranykék derűje, az antikvitás óta eleven szépségeszmény, majd annak elmozdulása a reneszánsz és barokk tengelyén a romantikába, s onnan a realizmusból az izmusok felé, egyetlen élményvonulatként él benne. Rendhagyó módon a képzőművészet alapvető szerepet tölt be Kárpáti Kamil világképében. A képzőművészet mély átélése, jelképrendszerré transzponálása teljesen egyedülálló költői víziót eredményez. A kép szerepe ebben az életműben nem illusztráció, hanem filozófiai, művelődéstörténeti összefüggések kimondására alkalmas közeg. A szépségeszményből kibontott képzőművészet és irodalom azért kerül az igazság ideájának közelébe, mert a kettő a mélységekben egy. A szépség ugyanis attól szép, hogy igaz. A jó pedig az a közös többszörös, ami nélkül nem létezhet se szépség, se igazság.

Példa erre a füveskertiek költészete, amely úgy mutatott irányt fölfelé, hogy nem szennyezte be a korszak mocska. Ez a mélyen megélt élettapasztalat a szép, az igaz és a jó képviselésében a szabadsághoz jutott el, a rácsokon túli, korokon átívelő szabadságeszméhez, amely a kis népek irodalmában mindig is meghatározó szerepet töltött be. Kárpáti Kamil

életművének ez a középpontja jelenti azt a viszonyítási pontot, ahonnan mérhetővé válik költői, írói gondolkodása, világképének érvrendszere. Ezt erősítik az önéletrajz eseményei. Utalok itt arra, hogy a fiatal Kárpáti Kamil, a kaposvári Berzsenyi Társaság lapjának, a *Somogyi Kalásznak* a szerkesztője nem másért, azért akart disszidálni, hogy a Rákosi-kor Magyarországról eljusson Itáliába, a szépség hazájába. Lám, megint előjön ez a szó. A szépséget keresni egy olyan korban, mely nem szép, felér a lázadással. Ugyanolyan súlyú tett, mint az igazság kimondása a hazugságok korában. A diktatúrák ugyanis hisznek abban, hogy az, amit nem mondanak ki, az nem létezik. A cél tehát, hogy ne hangozzék el az egyszerű igazság: „*a király meztelen.*” Aztán mégis történik valami, ledől a berlini fal, s amiről nem lehetett beszélni nyilvánvaló lesz. Letagadhatatlan.

A hazugság bár átmeneti győzelmet arat, de nem győzhet. Művészet a valóság igazi átélése nélkül aligha létezik. Mi ez, ha nem értékfolytonosság? Mi ez, ha nem művészi hitelesség? S hogy ez a fajta hitelesség magából az emberi tapasztalatból származik, a jellem erejéből, arra csak egyetlen példa.



Kiállítási kettős portré – Gí fotója

Kárpáti Kamil regényírói munkássága fontos lenyomata a Rákosi- és a Kádár-kor társadalmi folyamatainak, amely nemcsak kívül ment végbe, hanem a lelkekben is. Ezzel kapcsolatban *Az Isten háta felete* című regényfolyamra (regény négy könyvben) hívom fel a figyelmet. Az önéletrajzi elemekre épülő mű egyik részletében olvashatjuk a következőket, amely képet ad arra vonatkozólag, hogy az emberi tartás milyen helyzetekből, eseményekből építkezik:

„– *Mutasd meg, kisleány – emelte elém a mutatóujját Mariska néni –, hogy nagyon jól el tudod mondani. Ezt a verset Homokon senki nem mondhatná el nálad hitelesebben. Mély zavaromban nem-*

igen értettem. Fogalmam se volt róla, mi a hitelesség. Azt azonban minden ízében átéreztem, hogy engem akkora megtiszteltetés még soha nem ért.”

Az idézett epizód egy olyan pillanatot örökít meg, amelyben a tudás átadása történik. A szív eleven hite abban, hogy a világ sorsa nem reménytelen. Az igazság bennünk van. Hitelesnek kell lenni. Ez pedig szolgálatot jelent. Habár a regényben emlegetett hitelesség iránti vágy, mint a mustármag olyan picike, majdnem észrevétlen, de a gyermeki lélekbe ültetve, tanúi vagyunk, hatalmas fává növekedett. Életművé, amely túl a történelem viharain fontos, nem évülő tanulságokkal szolgál.

Kárpáti Kamil versei

Menthetetlenül

És azt álmodtam, hogy nem vagyok már. Nem volt ez kép. Füllem nem hallható zene volt csak. Ez úzótt Feléd.

Ó, mert Te voltál csak, kit úgy kerestem! Szögbe-vert két karom fénye s tört lábfejem fénye énekelt.

Zene, zene sikongott. Örvénylő, diadalmas. Mint gidára sas csapott – bárányára a farkas.

Talán egy pillanatra, mint fához ha fény tapad s föld meleg rögéhez ér, én megláttam szárnyamat

kiégett, foszló árnyként, szálanként kitépve – vedd! Kiégett hold, mint sarló hulltam az égajl felett.

És hiába nyúltam ki könyörögve, vágyva, hogy anyám hűvös ujjai könnyű pántja át ha fog –

leszakadt háza, holdja, szájalom és értelem, egyedül Te voltál én. Sötéted a vizeken.

Egyedül Te voltál már, tövisem ránk szomjazott. Szívedig fúrta magát s – kitéphetetlen vagyok! –

láttam gyerekszemekkel. Aki sírásból ébred. Ébredtem. S menthetetlen a testem körém égett.

Álom a kenyérszelő késről

Szétszakadt szívem egy nagy, piros virág. Ahány a szirma, én annyi voltam itt. Barbár ha voltam, elűztek szent libák, s barbároktól óvtam Róma falait. De végül is engem igazán ki lát? Ó, csak szemetek csöndje nyugtalanít.

Mert tudjátok meg, addig meg se halhat létező, míg halló fülre nem talál. Egyet, egyetlenegy aki hallhat – tenyerében tiszta vízzel telt pohár, s kopónak se int, míg a vándor hallgat a súly alatt, mellyel nem bírt a halál.

Halljátok, hiába rángok kötélén! És hiába rejt a temetőgödör. Majd túl a homályon, túl a nagy éjen árnyam a fulltag városokba tör, s mélységes álmú telihold fényében kulcsra zárt ajtókat ver az ököl.

És megláttok izzó felismeréssel, tárul a ház, a tűz rőzsébe harap, ott döfjete át kenyérszelő késsel, hogy kezetekből vegyem nyugalmamat. Míg el nem nehezültem ennyi fénnel, érzett a hús s egyre új sebe fakadt.

Egy jázminág alatt a Föld elmerül. Gyermekké újul minden fáradt ízem. Körém a holtak családi köre gyűl, szomjú tánc alá szárnyas hárfá zizzen. Boldog halál, már nem vagyok egyedül. Menyasszonyok közt jön a szelíd Isten.

KÁRPÁTI KAMIL

A menyasszony vetkőztetése

(részlet)

T – Tudod, mit mondott?
 – Mit?
 – Engem itt mindenki ismer.
 – Hát persze, emlékszel Rómára?
 – Éppen arra a telefonra gondolok én is...

Egymás mellett feküdtek az ágyon. Ruhástól a sprőd tatarón. Kinyújtózkodtak zárt bokával. Önkéntelenül Szelénát utánozhatták így. Istenem, még csak napok teltek el azóta, amikor itt, egy emelettel feljebb Szeléna hevert az ágyán, mint egy idő előtt kivágott és legallyazott nyárfatörzs, ezüst-fehéren, most mégis úgy emlékeztek vissza rá, mintha évek múltak volna el azóta, s gyerekkorukig kéne visszahátrálniuk, hogy körvonalait újból tisztán lássák. Rómán, a római telefonfülkén keresztül látszott csak Szeléna, mintha a roszszul megvilágított előcsarnokot gyakorlásra használta volna föl egy mágus, hogy a fényvel alig keveredő sötétben Szelénát – túlságosan is szerény ágyától elkülönítve – szemük előtt lebegtesse a semmiben, miközben Harlenoah fülétől kissé eltartotta a telefonkagylót, hogy a kitűnő minőségű telefonhangot Ginoah hozzá hajló feje is tisztán értse... Feküdtek tehát az ágyban; ahogy szokták, fogták egymás kezét, és behunyt szemmel a tavalyi római telefonfülkében hallgatták a népszerű rádióriporternő jellegzetes, erős hangját; közben nemcsak Szelénát látták a telefonfülke üvegajtáján keresztül, amint mozdulatlanul lebeg az előcsarnok gyér világosságának színekre különülő fényszál-esőzése közepette, hanem mintha önmagukon is érzékelnék az esti mutatványt gyakorló mágus keze nyomát. Mert ugyanekkor ők is emelkedtek az ágytól, s még a római ház elhagyatott előcsarnokától is kietlenebb közegben, egy kítapinthatatlan falú csatornában vagy egy ciszterna rájuk dermedt leheletében a mélyre apadt víz fölött, melynek tompa, pókhálószerű fényvisszaverődése reszketett fönna magasban, ők is csak lebegtek, nem tudván: kirúgás után vagy bebocsáttatás előtt, de akkora kitaszítottságban, hogy a valóságból már egy akkorka mohosodó, málladozó kőszik se jutott nekik, ahol két meztelencsiga együtt elférhetett volna. Amikor börtöneimben múltak az évek – gondolta Harlenoah –, a zárkák mindig rázkódtak és imbolyogtak kicsit, mint tengelyükön a vagonok. Amíg ő bent, a zárt vagonban tapadt a padlóhoz, s odakünn állomás állomás után elrobogott, a kerécsattogás, a talpfalengés, a közúzalék-lapulás a súly alatt végig ugyanaz maradt. A kicsi, zárt vagonvilág, meg ami körülvette, a nagy, nyitott világ méreteiben percre se változott. Most viszont úgy érzem, összeszűkülnek a falak. Egyre kevesebb és kevesebb a tér, amiben lebegünk. Ez itt Szindbád folyosója – csakhogy az ezeregyéjszaka meséi nélkül.

A Szent István Ház festője kellett hozzá, hogy a rádióriporternő egyáltalán szóba álljon vele. Harlenoah hiába akarta a

telefonszámát megszerezni, szám helyett keresztkérdéseket tettek föl neki. Lehet, hogy a vonal túlsó végén érzelemmentes elektronika rögzítette fölényesnek indult, majd egyre kapkodóbb, gyatrább, megalázottabb makogását. De a festő, akivel jót diskuráltak arról, amikor még Fellininek másolt Michelangelo-freskót, mégis elérte, nos, nem azt, hogy a riporterterő telefonszámát Harlenoah megtudja, hanem annyit, hogy a népszerű rádióriporternő fölhívja őt telefonon.

Futott a kokszalma arcú, öregecske apáca, csupasz talppal, fájós bütykökkel mászta a lépcsőt, „*Katóka vonalban van!*” – lihegte elkopott tüdővel. Szoknyája alól elővörösödött a tüzező bütyök. Még csak a harisnyáját se rántotta föl, úgy sietett



Őstörténet – Gí fotója

a szent lélek. Legalább nyúlólszagú mamuszába rejthette volna. De fejvesztve rohant a telefoncsörrenéssel átjárva, s úgy, mintha azt kéne tudtukra adni, hogy Jézus megérkezett Jeruzsálem kapujába.

Lezúdulnak a telefonfülkébe. Harlenoah mondta a nevét. Búgott a jól ismert női hang:

„Mit óhajt tőlem?”

Harlenoah és Ginoah hosszan egymásra nézett.

„Miért akarta, hogy fölhívjam? Mit akar tőlem?” – kérdezte a riporter nő a legcsekélyebb érdeklődés nélkül, két effel: fölény-nyel és félelemmel. (Különös párosítás.)

„Hallotta? Mondtam a nevemet.”

„Hallottam, igen. Tehetek önért valamit?”

„Valamit? – Harlenoáhnak köhögnie kéne. – Az író vagyok.”

Csönd.

„Értem. – A hangban némi jólelkűség. Leszól dombháti magasáról. – Kedves uram, manapság annyian próbálkoznak írással. Túlkínálat van, hiszen tudja.”

Ginoah szája elé kapja kezét. Nem! Ne! – mondja a szeme némán. – Ne borulj ki! Ne rúgd szét a telefont az arcátlan helyett! Törekkel van kitömve a feje – Ginoah szinte átmenet nélkül egészen megnyugszik. Ugyan mi másért volna olyan népszerű?

„Halló! Ott van még? – kérdezi; kicsit megütődve búgítja a hangját. – Csak azért, mert... Most miért hallgatott el? Valamit csak akart tőlem.”

Harlenoáhnak összenőtt a szája. Húszas éveiben hét és fél évet töltött el a kommunisták börtöneiben. Sosem nézett utána, a kommunisták által üldözött írók listáján, a hierarchiában hol volt a helye. Az első tíz között? A hét között? (Beleértve az '56-ért börtönbe vetettek ténylegesen letöltött éveit is.) A hallgatásra kényszerített írók hierarchiájában se törődött sokat a helyével. Maga is elhült, ha egyszer-kétszer összeszámolta hallgatása éveit. 1945–48: írt; első könyve nyomdába került. (Sosem nyomtatták ki.) 1949–56: börtönök. 1957–66: hallgatás. '66 végén az első, megkésett könyv. 1967–70: hallgatás. 1971: a teljes kussoltatás közepén egy magánkiadás. Utána 1971–77: kriptacsönd. '77-ben ismét megjelent egy könyve. Megtört a jég? Amikor Rómában a telefonkagylóról lecsöppen tenyerének verejtéke a fülke padlójára, már tíz-tizenkét megjelent könyve van a háta mögött. Köztük a válogatott. Elhamarkodottan azt lehetne mondani: ennyi könyv szerzője joggal tarthat igényt minden közönséges magyartanár – ha nem is mű-, de legalább – név ismeretére. Persze csak elhamarkodottan: amennyiben nem vagyunk képesek finoman disztingválni a rothadó polgárság és a még rothadóbb kommunizmus diktatúrái között. A kommunizmus – miként a fasizmus is – a kispolgár legutolsó állomása. A Kafka-hős féreggé átlényegülése után a vörösödő féregtenyészet. (Távolról emlékeztet egy ausztráliai krokodilfarmra. Mennyire nincs jelentősége a színnek: ez vörös, az zöld – de mikor számított ez?!)

„Halló! Itt van még?”

Harlenoáht kihagyták az egyetemektől az általános iskoláig a közoktatásból. Kihagyták a nagy példányszámú lapokból, újságokból, a rádióból és a televízióból. Sosem került rá a kitüntetettek, díjazottak névjegyzékére. Tulajdonképpen saját kiadói is (noha közben már három akadt belőlük) a hátsó lépcsőn át járt, s kötetei is, valahogy így, a nemzet cseleddlépcsőjén kerültek ki – nos, egész bizonyossággal az még

a római percben sem volt megállapítható, hogy egyáltalán hova? Az utcára-e? (Közelebről a tehetségtelenséget szinte abszolút fokon megvalósító könyvterjesztő labirintus már föld alatt számító vagy ténylegesen földalatti zugába. Az első kategóriát, mondjuk, a balatonszéplaki vagy akarattyai egyszemélyes könyvüzlet jelenti télvíz idején; s általában a legkisebb üzletek, százával, melyek legfeljebb egy-két példányt kapnak a könyveiből. Jobbik esetben a zimankós, beázó kirakatokban rohadnak el félig (besegít a nap is: fakítja, a légy is beköpi), de többnyire a boltos, ahogy kapja, bevágja a legelső polc alá, hangyák, puhatestű temetőférgék, egerek martalékának. De az is elképzelhető, hogy be se kerül a könyvterjesztés – helyénvalóbb nevén az álcázott könyvtönkretevék – labirintusába. Teherautón döcögve megérkezik a nyomdából egyenesen a zúzdába. A politika mindig pénzigényes vállalkozás. A meráni szív elválaszthatatlan a meráni bukszától. Harlenoah cseppet sem csodálkozott volna, ha az ő kised vörös Merániájukban a létfenntartás minimumának tekintik s jó előre beépítik a költségvetésbe az efféle szelíd huncutságok költségeit is. Azt például, hogy „a magas politika szempontjainak”, teszem azt a türesnek a figyelembevételével a falból kinyomtatott könyv – az olvasó kikapcsolásával – egyenesen a zúzdában köt ki. „Csak nem rajtam akarja számon kérni, hogy nincs visszhangja a könyvének?” – kérdezte a miniszter kövér hivatalnok szemforgató búhájjal (talán Szulok Mergának, az Irodalmi Műintézet szakállas titkárnő-spionjának volt a testvérbátyja). – Nos, látom magán, mégiscsak így állunk. De mi példaadó türelmet tanúsítunk, barátom. Kivárjuk türelmesen, hogy maga is belássa, a csönd, a sikertelenség: könyvének a kritikája. Írjon mást. Vagy ne írjon.” Harlenoáhnak el kellett ismernie: íróársaihoz képest a kövérkés hivatalnok még csak krokodilgyerkőcnek látszott.

„Itt van még? Miért hallgat?”

...íróársaihoz képest
a kövérkés hivatalnok még csak
krokodilgyerkőcnek látszott.

Harlenoah, az ifjú férfi, persze fogta a Szabó Lőrinc-i Örök Barátai kezét, fogta, ahogy a toroklobos magyar Jónástól tanulta, és soha, egyetlen pillanatra se feledkezett meg arról, amire fogsága első hónapjaiban egy suszterájszagú, korpás szemöldökű tenyérjós hívta fel a figyelmét: „Tenyered tele van hintve négyszögekkel, de olyan sűrűn, mint a baromfiudvar tyúkszarral. Meg ne sértődj, te nemcsak belenyúltál a... na jó, a szerencsébe (ezt elvégre felétek is így mondják, igaz?), neked a tenyered most is tele van vele. Igen! A szerencsével!” Egészen közel hajolt a füléhez, lehetete páráként csapódott rá a nyakszirtjére. Elmélyült a hangja: „Nővel van tele. Még hogy négyszögek! Csak fontoskodtam. Egytől egyig rombuszok. Na és mi a rombusz? Látszik, te csak vonalkákkal körbeövezve szemlélted a rombusz ábráját a budi deszkájára pingálva. Hát ezek itt szórtelemek a markodban. Viszont kifoghatatlanok. És még valamit, míg el nem felejttem. Ezek a rombuszok nemcsak nők. Házak is. Főlső védettség házai.” Körülöttük röhögtek. „Kuplerájok orvosi vizit után?” A tenyérjós sarujával nagyot csapott az asztalra. „Éppen hogy nem kuplerájok, marhá! Templomok. Mindig nyitva állnak majd előtted. És bezáródnak az üldöződ elöl.” Hogy a rombusztemplomok valóban ezt a szerepet töltötték be az életében, idestova négy évtized igazolja. De... Talán azért, mert a gon-

dolkodás még sokáig nem lehetett a kíméletlenségig következetes; talán azért, mert nem csupán öntörvényeire kellett tekintettel lennie a gondolatnak, hanem végiggondolójának biológiai állapotára is, Harlenoáht hazai kitaszítottágában a Szerelmen és Örök Barátain kívül az is segítette a létezésben, hogy e krokodiltenyészet dágványföldjén túl még él, kevésbé rothad a fönnyaradó Európa. Elméletileg semmi kétség se férhetett hozzá, hogy ez így van. Szinte egy földtanász egzaktságával lett volna képes kimutatni, hogy a háborúk tektonikus földgyűrűse során hogyan alakult ki itt, e krokodilnevelde mélyvilága, s ugyan e törésvonal fölfelé tartó ferdeségének magasabb felén, nyugaton, a népjóléti civilizációnak nevezett – szolidan már-már azt mondhatná rá: bensőségesebben, szabadabban rothadó – polgárvilág. Ha nem itthon van a hazám, hajtogatta magában Harlenoah (kétségtelenül Coué módszerével), akkor odaát van a British Museum-ban, amelyik állítólag megvásárolta az '56-os menekültektől a váci börtönkéziratok papi és ezredesi rabkezekkel másolt szövegeit; odaát van az innen kijutók szívében; ott a jobbik, a legeslegjobbik, mert költészetté vált énye él, és visszagusgárik ide, hozzá, hogy éltesse titokzatos hatalmánál fogva. E hitében valójában még az sem ingatta meg, amikor az egyik (immár sokadik) börtönvers-antológiában azt írták róla a verseit közlétező egykori börtöntársai, hogy miután szeme előtt verték agyon a menyasszonyát, ő maga is eltűnt, hátrahagyván verseit az utókorra, melyekben menyasszonyának és magának is emléket állított. De sürgős volt, hogy félretegyenek az útból, csóválta a fejét Harlenoah, s bár átlátott a szitán, valahol még hízelgett is neki élve eltemettetése: a költő halála hát nem fiatalon a legszebb?! Még kitüntetésnek is fölfoghatja. Csak ahogy növekvő gyorsasággal elhúztak vele az évtizedek, s lába előtt a fűben egyre kiterjedtebb sófoltok éktelenkedtek (s egyre nagyobb hajkupacok a fürdőkhöz zománc-hajlatán fennakadva, fejmosás után), s a kinti, szinte pillanatok alatt hierarchiába lépcsőződő magyar irodalom Harlenoáhhval kapcsolatban a két lehetségesnek tűnő magartás közül egyiket se választotta, csak ekkor eszmélt rá, hogy milyen elképesztően hosszú ideig ámította magát. Mert odakint nem karolták föl sem az eltűnt legendáját (a markukban szorongatott örökséggel: ifjúkori vagy legalábbis börtönkori költészetével) ahogy dukál, a kalendáriumi megemlékezésekkel, a kegyelet gyertyájával apránként füstölgetve Michelangelo *Utolsó ítélet*ének fenséges aranybarnájává a fiatalon kioltott életű költő és ellenálló, a „váci Harlenoah” kissé eszményített arcmását; de nem kellett nekik legenda helyett a tények nyilvántartása sem, az otthon maradt Harlenoah. Vajon miért nem? Hosszú éveken át működött Londonban egy irodalmi kerekasztal, a BBC-ben. Hogy ott hány öregedő vagy éppenséggel csak tipegni kezdő hazai kommunista író és írójelöltet avattak a művelt nyugat díszdoktorává!... Érdemes-e, hogy fölsorolásukba fogjon? És persze nem kommunistát is, úgynevezett ellenállókat, akik dehogyan voltak ellenállók, éppen csak „magukat hozták”, ám anyagi helyzetük, összeköttetésük, kiterjedt kapcsolataik révén a függetlenségük odáig terjedt, hogy másságuk teret kaphatott. De jutott az elismerésből a honi kritika javának is, hogy a diktatúra mindenkor – olykor kétségtelenül legjobb meggyőződésük, jó ízlésük ellenére történő – kiszolgálása közben szippanthassanak egyet-egyvet néha a megtagadott polgári szabadság levegőjéből. És nem hiába. A jobbik a kö-

telező néhány fenntartás említése után hanyatt-homlok elhányták elkötelezettségük pártvértjét, s úgy ahogy voltak, némileg szennyezett, bevetették magukat a tilalmak – többnyire a tilalmacsák – kertjébe. Ezért olyanok ezek a tanulmányok, mint a félig büntudattal, félig ateista ellenőrzéssel maszturbáló kamasz lihegése és lábujjizület-rugódzása. Vajon odakint közben csakugyan nem vették észre, hogy a pártállam legméltóságtelesebb kupolái alatt az egészből mit sem értő suk-sük bácsik szeme előtt folyik tovább ez a tipikus entellektüel élvezkedés – a stróman kielégülése – csillagrendekkel, gyémántokkal és rubinokkal, díjakkal, melyeket gátlátalanul tűzdelnek egymás mellkasára a pártrincérozok kopár négyyszögében.

„Halló! Uram! Harlekin úr! Vagy hogy is hívják...”

A londoni kerekasztal éppúgy, mint a müncheni rádió, miközben lemondott Harlenoah legendájáról, hátat fordított az élő Harlenoáhnak is. Miért? Tíz-tizenkét kötetének is. Miért? Egyszer Harlenoáhnak a Csendes-óceán szigetvilágából vendége érkezett. „Rómán és Münchenen át jöttem – nevetett napcserzett arccal. Kézszerításkor Harlenoah érezte, akárhogy súrolta, krémezte a vendég: *telepeskezet* szorongatott viszont, megvastagodott csontgumókkal, legyalulhatatlan kéreggel a bőrpárnákon. – *Érdeklődtem az ottani szerkesztőnél, Elefántnál felőled. Mondta, hogy megvagy, írsz, afféle politikamentes költészetet művelsz. Hát csak nem tudtál kigyógyulni a versből?*” Incselkedve hunyorgott, Harlenoah meg nem szeretett volna dzsungel lenni a vasmarka alatt. De amikor Ginoah, aki tanúja volt a jelenetnek, kitérte a szekrényajtót, ahol a polcon a Harlenoah-kötetek sorakoztak, a vendég egészen elkomorodott. „*Nem ezt mondta az Elefánt*” – csúszott ki a száján.

Harlenoah arca grimaszba rándult a római telefonfülkében. Maguk fölé templomi zászlóként emelt vájt fülüket Európa-szerte körbehordozó író-társai a harmadik utat választották a legenda, illetve a tények fölkarolása helyett. Ugyanazt, amit a hazai suk-sük bácsik (és a fél szemükkel mindig Nyugat felé sóvárgó „jóságigazgatóik”, a hivatalokba ültetett, koszorús íróbagázs, szerkesztőbanda): az arcátlanul pimasz elhallgatást. Csak hogy a kettő, hallja Katóka, nem ugyanaz! – szerette volna telefonba üvöltölni Harlenoah, mert engem a suk-sük bácsik vetettek börtönbe annak idején. Hé! Nem a londoni, párizsi, müncheni kuplerájok ellen esküdtem össze öszerintük, hanem ellenük! A maguk állítólagos ígézetében. De a bejédt, privilegiumait féltő, herékig lecsüngő kitüntetéseit előttem jó okkal szégyellő honi irodalmi világ szemérmes hallgatása sem lehet azonos a magukéval, Katóka lelke, mivel a szolga az urának engedelmességgel tartozik, parancsolnak neki, listákat dörögölnek az orrához, és gúvadó szeme valamennyin ott látja az én nevemet. Emberek vagyunk, Katóka! S végeredményben ez a kijelentés még nem is kérdőjelezendő meg annyira a hazai suk-sükék és a szolgálatukba kényszerült intelligencia esetében, mint a magukéban, akiknek az egyetemes hallgatóagságát nem motiválhatja – tulajdonképpen mentőkörményként – a bosszúszomj, a sorból kilépő, a lázadó kötelességszerű gyűlölése.

„Uram!...”

„Igen? – tért magához Harlenoah. Tüdejét teleszívta levegővel. Úgy érezte, tökéletesen eleget beszéltek egymással. – *Köszönöm, asszonyom, hogy fölhívt. Épületes beszélgetés volt. Ha legközelebb...*”

„De meg se mondta, mit akar.”

„Mindent elmondtam. Viszonthallásra, asszonyom.”

Móra Ferenc hóhérszerepben

*Elárvult
panoptikum*

RÓNAY LÁSZLÓ
ROVATA

– Uraim, egy kis mosolyt kérek! – A fényképész ismét masinája mögé rejtőzött. A színház lépcsőjén állók közelebb húzódtak egymáshoz. Legelől elmaradhatatlan szivarjával Móra Ferenc, akiről egyik író társa azt írta, soha nem látott még ilyen gyönyörű hófehér haját, mint az övé.

Befejeződött a fényképezés. Móra gondolataiba mélyedt. Sok dolog vár még rá. Meg kell írnia a cikkét, amelyet minden héten hajszálpontosan ugyanabban az időben elküldött, bár mostanában mintha kisebb lelkesedéssel fogadnák, mint hajdanán. Ki kellene néznie a régészeti feltárára, mi ott az újság. El kellene olvasnia egy tanulmányt a legújabb fizikai felfedezésekről. A természettudományok mindig is érdekelték. Válaszolni kellene kis olvasói sürgető leveleire. Egyikük azt kérdezi, ír-e még olyan verses művet, amilyen *Az aranyszőrű bárány* volt, többen a *Rab ember fia* folytatását sürgetik, mások a *Kincskereső kisködmön*hez hasonló regényt várnának tőle, s Olaszországból meg Angliából is érdeklődnek, van-e az *Ének a búzamezőkről*hez hasonló regénye, mert hogy ennek ott is őszinte sikere volt.

Csak a híres urbánus folyóirat nem tartott igényt írásaira. Miért? Ördög tudja. Talán ő is bekerült a vidéki író kicsit mindig lesajnált kategóriájába, pedig a nagy hírű lap több szerzőjével kitűnő kapcsolatot ápolt. Mindegy, elmosolyodva nagyot szívott a szivarján. Az a lényeg, hogy szeretik, olvassák. Egyik értője hosszú tanulmányt írt nyelvének, kifejezéseinek magyarságáról, szépségéről. Mi kellhet még egy írónak? Péter – ilyenféle a neve! Igen, Péter László! Szerette az ilyen típusú kutatókat, akikben él még a város és a múlt szeretete. Fogynak. Manapság nem divat a tényekkel bíbelődni.

*Sosem kedvelte a zajos
mulatozást, és tudta, mi lesz ezeknek
a beszélgetéseknek a vége.*

Töprengéséből izgatott hang riasztotta föl.

– Igazgató úr! Két levele is érkezett.

Nem szerette a leveleket. A szó híve volt. Megbeszélte a dolgokat. Sosem gyártott leiratokat, hideg szaladgált a hátán, ha hivatalos átiratban ezzel a fordulattal találkozott: „*amennyiben... annyiban...*”. Ám ezek a borítékok tekintélyt parancsoltak: hátoldalukon a minisztérium kerek bélyegzője jelezte, hogy komoly dologról van szó.

Zsebre vágta a borítékot, és megindult fölfelé a lépcsőn. Kis híján elsodorta egy ifjú munkatársa, aki kettesével-hármasával vette a lépcsőket. „Egyszer kitöri a nyakát.” Móra a fejét csóválta.

Az ifjú nagy nehezen lefékezett.

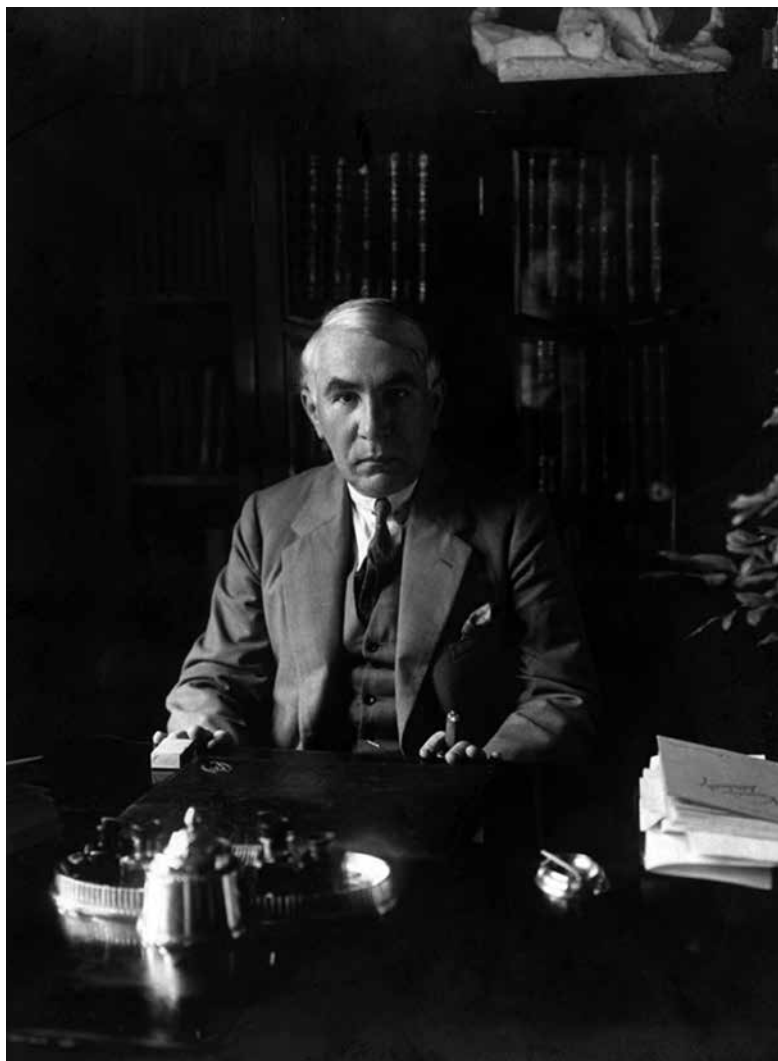
– De jó, hogy találkozunk!

– Valami baj van?

– Dehogy! Épp ellenkezően. Este összejönnek egy kis csevegésre. Van kedve eljönni? Nagy megtiszteltetés volna számunkra.

– Tudod, hogy magamnak való ember vagyok. Meg hát mit szólnának az otthoniak? De köszönöm, hogy rám is gondoltatok.

Sosem kedvelte a zajos mulatozást, és tudta, mi lesz ezeknek a „beszélgetéseknek” a vége. Már akkor is visszautasította a hasonló meghívásokat, amikor huszonhárom évesen a *Szegedi Napló* munkatársa lett. Minő szerencse, hogy a szigorú ciszter szerzetes, Platz Bonifác alkalmatlannak találta a főigazgatóság tollnoki állására. Mikszáth Kálmán, Gárdonyi után Tömörkény mellett a szerkesztőségben. Megmelegedett a szíve a szép emlékek idézése közben.



Móra Ferenc

Felért a lépcsőn, belépett irodájába, szívélyesen köszöntötte titkárnőjét – mindenkiel szívélyes és udvarias volt, megbecsülte az embereket – és asztalához telepedett. Már-már olvasni kezdte a sorakozó folyóiratok egyikét, amikor eszébe jutottak a levelek. Kedvetlenül halászta elő őket, s az egyik olvasásába kezdett. De már az első bekezdés tanulmányozása közben megtorpant az olvasásban. Jól látja a betűket, vagy az ördög incselkedik vele? Kezdte előlről.

A szigorú hangú utasítás arra kötelezte, hogy a jövő hét elejétől meghatározatlan időre gondoskodjon az intézmény zárva tartásáról. „*Takarékossági okokból*” – így állt a bekezdés végén.

Hangyák kezdtek futkározni a fejében. Letette a levelet. Vigyáznia kell magára. Öregem – mondta orvosa –, a vérnyomásod... Tudod, a te korodban... – De a hangyák csak szaladgáltak. Bezárni a múzeumot? Ki hallott ilyet? Hát mire való a múzeum? És mi lesz a feltárással?

A következő bekezdésből azt is megtudhatta. Az összes külső munkákat erre az időre fel kell függeszteni! Hiszen menteni kellene a felszínre került leleteket! És hogyan szállítsák el őket? És hová? Hiszen a múzeum zárva lesz.

Híres volt szelídségéről, most mégis mosdatlan szavak keltek életre gondolatai között tudatában. Ám szégyenkezve visszatuszkolta őket altudatába. Tenyerébe temette fejét. Teljesen lehetetlennek érezte magát. Talán a másik levélből. Talán az vigasztalást ad. De valahol a lelke mélyén érezte, hiú reménység ez. És igaza lett. Mert abból megtudhatta, hogy a továbbiakban csökkentenie kell a múzeumi munkatársak létszámát, mégpedig húsz százalékkal. Sem több, sem kevesebb: húsz százalék.

Soha életében nem tekintette munkatársait elvont adatnak. Emberek, nem hideg, kegyetlen számok. Mit várnak tőle? Ő

tegye tönkre azt, amit felépített? Ő legyen a hóhér? Kit küldjön el? Hiszen szívéhez nőttek valamennyien!

Kiszólt titkárnőjéért. Az rémülten pattant fel a hangja halatán. Csak nem lett rosszul? Amúgy is baljós hírek keringtek egészségi állapotáról.

Hellyel kínálta. Aztán elé tette a két levelet. Ha egyáltalán levélnek voltak nevezhetők. A fiatalasszony elolvasta mindkettőt. Elkerekedett szemmel nézett Mórára, aztán még egyszer nekirugaszkodott. Visszaadta őket. Várákozva tekintett rá. „Most mi a teendő?” – ez volt a pillantásában.

– Számoljunk! Húsz százalék az egyötöd. Kezdjük a takarítókkal.

Hamar rájöttek, itt lehetetlen csökkenteni. Hasonló volt a helyzet a régészekkel is. A muzeológusokról nem is beszélve.

Mórának közben apja jutott eszébe, amint a csodás ködmönökön dolgozott. „*Amelyiken nincs elég gomb, senkit sem véd a hidegtől*” – ez volt egyik, kedves mondása. Móra igazgató úr most felismerte mélyebb értelmét is.

Papírt vettek maguk elé. Erre írják majd a neveket. De a hóhér lapok üresen maradtak.

Kezdett szürkülni. Felesége már érte szalajtott a szomszéd gyereket, de visszaüzente, halaszthatatlan elfoglaltsága van. Nem volt nagyétkű, de a gyomra felől jelzések érkeztek, ideje volna ennie valamit. A szobát szinte betakarta a szivarok füstje. Ideges volt, a szokottnál is többre gyűjtött rá.

Villanyfény mellett ültek. A papírlapokon két név volt olvasható. Mindketten egyiptomi ásatáson dolgoztak.

– No, elég – mondta az író, és még egy nevet írt föl. A sajátját. Titkárnője döbrent arcára tekintve csak ennyit mondott:

– Nyugdíjba megyek.

Új szivarra gyűjtött, leballagott a lépcsőn és eltűnt a sötét-ségben.

Tusnády László versei

Időtlenülül

Múlt kútjából törnek fel a szavak;
időtlenülül, örömmel hangzanak.
Ugyanúgy ülsz előttünk, mint a múltban:
idő-láncoktól tisztán, szabadultan.

Nézzük tovább...

Nézzük tovább azt a filmet,
melyet egykor nézni kezdtünk!
Őrizzük a régi kincset!
komor nem lesz sose estünk.

Előttünk az élet filmje;
benne titok, annyi szépség.
Ne nyomasszon úrös nincse,
mert legnagyobb a reménység!

Tiszta jelek

Tavaszomon fellegek tornyosultak.
Jövöm előtt komor falak meredtek.
Nem láttam végét szürke, vak menetnek.
Virágaim bősze gleccserekbe hulltak.

Reményeinkre ős búk alkonyultak.
Emlékeimtől lelkem újra retteg.
A kék madarak hosszú útra keltek.
Toronyból tépett harangok nyomultak.

Számomra mégis fellobbant az élet.
Robogtak messze gnómok, vak lidércek.
Forrás fakadt fel. Emlékezz csak erre!

Forgó kerék a lét. Színek sűrögnek,
és hangja van itt még a szürke rögnek.
Figyelj, drágám, most is sok tiszta jelre!

SZIRMAI PÉTER

Borges és Kafka

Múlt év őszén elgondolkodtam azon, hogy a sok könyv közül mi marad meg, ki az a szerző, akinek a műveihez mindig visszatérek. Az egyik válasz: Kafka. Ezzel, azt hiszem, Borges is egyetértene. Kafka kedves szerzője Borgesnek: fordította, több írásában megemlékezik róla, prózájában jelölten vagy jeletlenül, tudatosan vagy ösztönösen, jelen van Kafka.

Mit köszönhet Borges Kafkának? Többek között a labirintus metaforát. Mindkét író interpretációjában a labirintus az univerzum metaforájává válik. De Kafkánál e metafora csak *Az odú* című elbeszélésben szerepel, Borgesnél a Kafka ihletet filozófiai rendszer alapmetaforájává válik.

Prága és Buenos Aires közel 12 000 km távolságra van egymástól, sohasem merült fel, hogy Kafka és Borges valaha is találkoztak volna. Pedig, volt lehetőség rá: a Borges család először öt évig (1914 és 1919 között), aztán három hónapig (1923-ban) Genfben tartózkodott. Az első időszakban Borges még gimnazista, el van foglalva a francia nyelv tanulásával, a francia nyelven oktatott tárgyak megismerésével. A második korszak már sokkal izgalmasabb. Noha rövidebb időszakról van szó, mégis, szellemi szint vonatkozásában közelebb van egymáshoz a két író. Borges 1923. augusztus 25-én tölti be a 24. évét, 1923. július 21-én jelenik meg első kötete, *Fervor de Buenos Aires* (*Fervor de Buenos Aires* (Buenos Aires-i láz) magánkiadás) címmel, de nem tudja kiélvezni a kötet hullámverését, elutazik a családjával Európába. Az első kötet körüli időszak még az útkeresésé, de a fiatal Borges már elég érett ahhoz, hogy Kafkával beszélgesen.

Kafka 1923. július 3-án 40 éves. 6 vékony novelláskötetében nagy elbeszéléseket publikált, de ezen elbeszélések nagyságáról ekkor még csak kevesen győződtek meg. Emellett, kétség kívül, túl van két asztalfiókban maradó nagy regényen (*El proceso* (A per), *El castillo* (A kastély) Buenos Aires: Losada, 1946, Fordító: J. L. Borges), amiket majd halála után a barát, Max Brod rendez sajtó alá. Kafka pályája életében visszhang nélküli. Depresszióval és tuberkulózissal küzd, bár éppen 1923 nyarán indul legharmonikusabb kapcsolata Dora Diamanttal. Franz Berlinbe, Dora lakásába költözik. Ha mégis találkozott Kafka és Borges, akkor a találkozás Berlinben jöhetett létre.

Idén márciusban arra gondoltam, hogy utána megyek az ügynek, hátha a kutatás látóteréből kikerült, mellékesnek tartott dokumentumokban megtalálom a két író találkozásának nyomát. Elutaztam Buenos Airesbe, hogy a Fundación Internacional Jorge Luis Borgesben, Amerika legteljesebb Borges gyűjteményében napi nyolcórányi munkával átnézzem a terjedelmes anyagot. A dr. Tomás Manuel de Anchorena utcai múzeum épületétől nem messze, a Pueyrredón úton találtam olcsó szállást. A Borges múzeum bámulatosan egyszerű, mégis elegáns: az egyszínű beige falak, az élénk cseresznyeszín

parketta, lépcső, karfa összhangjára jó szívvel emlékezem vissza. Sok érdekes dokumentum került elő: általam nem ismert levelek, jegyzetek egy tervezett regényhez, és egy titkosírással írt napló még lefordíthatlan fejezetei. A találkozásra való utalást nem találtam. A kutatás harmadik hetének végén feladtam a munkát. Kifizettem bérelt szobámat a hotelben, és visszarepültem Ciudad de Mexicóba.

Már el is felejtettem volna az egészet, amikor nyár közepén meghívást kaptam egy berlini *A mester és a mestert elhomályosító tanítvány – Faulkner és García Márquez* című konferenciára. Előadásomban a *La hojarasca* (*La hojarasca* (Söpredék). Madrid: Alfaguara, 1955) című García Márquez kisregényt elemeztem és hasonlítottam össze az *Absalom, Absalom!* (*Absalón, Absalón!* Buenos Aires: Losada, 1949, Fordító: J. C. Onetti) című Faulkner regénnyel, szerkezeti és narrációs technikák szempontjából. Az egyetem előadótermében a székeknek nagyjából a felét foglalták el az érdeklődők, előadásom végén visszafogott taps volt hallható. Mérsékelt sikernek könyveltem el a fellépésem, de egy előnye volt az utazásomnak: Berlinben meglátogathattam Kafka utolsó lakhelyét.



Franz Kafka

Fridenau városrészbe majdnem egy órás villamosúton juttattam el. A megállóban senki sem várt a villamosra. Az út szélén parkoló autók, a távolban egy-két gyalogos látszott. Pár percig forgattam a kezemben a térképet, amíg megtaláltam a helyes irányt. Öt perc séta után Kafka utolsó lakhelye előtt álltam. A közepes méretű telken egy szecessziós stílusú, háromszintes épület állt. A kapu nyitva volt, ezért beléptem a kertbe, és az épület jobb oldalán lévő bejárathoz mentem. Felmentem a lépcsőn, csöngettem. Vártam egy percet; mivel mozgást nem tapasztaltam, jó erősen ismét megnyomtam a csengőt. Tavasz kora délután volt, a Nap erősen sütött. Az ablakok csukva voltak, mozgást nem észleltem. Már háttal fordítottam a bejáratnak, és indultam a kertkapu felé, amikor hallottam, hogy kattant a zár, és kinyílik a bejárati ajtó. Viszafordultam. Egy vékony, magas öregember állt az ajtóban. Lábán papucs, testén elnyúlt szürke nadrág, kopott kockás ing, fején micisapka volt. Közelebb léptem. Azt kérdezte:

A közepes méretű telken egy szecessziós stílusú, háromszintes épület állt.

– Mi járatban van?
Azt mondtam:
– Úgy tudom, hogy e házban lakott Kafka. Szerettem volna megnézni a lakását.
Az idős férfi elnevette magát.
– Ahá. Nos, ez jó régen volt. Igen, emlékszem, az első nagy háború után volt itt az a furcsa pár.
– Egészen pontosan: 1923 szeptemberében költöztek ide. Bólintott.
– Valóban, helyesen mondja.
Azt kérdeztem:
– Nem mehetnénk beljebb? Szívesen megnézném a szobát, ahol Kafka lakott.
Nézzé. Kérésének nem tehetek eleget. A földszinten lakom, én vagyok a gondnok. A lakást egy egyedülálló nő bérlő, jelenleg nincs itthon, két hétre elutazott üzleti ügyben. Nem tehetem meg, hogy beengedem magát egy bérlő lakásába. De ha gondolja, bejöhet hozzám. Beszélgethetünk a múltról.
Engedtem a meghívásnak. Lakása dohos volt, vélhetően a ritka szellőztetéstől. Öreges berendezésű konyhájában ültünk le, látszott, hogy itt tölti napjainak nagy részét. Megkínált kávéval. Már a kávé kavargattuk, amikor azt kérdeztem:
– Mióta gondnok e házban?
– 1895 októberében kaptam ezt a munkát.
Furcsán nézhettem rá, mert magától folytatta.
– Látom, csodálkozik ezen.
Gyors fejszámolást végeztem. Legalább huszonöt éves lehetett, amikor megkapta a gondnoki állást, tehát idén ünnepelhette a 144. születésnapját. Azt mondta:
– Tudja, ez a sok nehézség ennyi idő alatt megedzette az embert. Nagyon régen voltam beteg. És az emlékezetem egyszerűen bámulatos.
Fölhajtottam a kávé, és azt mondtam:
– Ezek szerint emlékszik Kafkáékra is.
– Nos, igen. Különös pár volt, nem lehet őket elfelejteni.
– Miben találta őket különlegesnek?

– A férfi, úgy tudom, beteg volt. Egész nap ki se mozdult a lakásból. A nő ment el vásárolni vagy gyógyszerért. De ő is csak rövid időre távozott el.

Kicsit töprengett, aztán így folytatta.

– A véget nem érő felolvasások voltak még furcsák. A férfi olvasott fel a nőnek, azon a furcsa, beteg hangján, volt, hogy egész éjjel. Tudja, a szellőzőknán keresztül egészen jól lehet hallani, hogy mi történik a fölöttem lévő lakásban.

– Fogadtak látogatókat?

– Nem emlékszem, hogy jött volna bárki is. Illetve várjon! Idegesen forgattam a két tenyerem között a csészét.

– Volt itt egy híres író, Werfel. Onnan tudom, hogy hozzám csöngetett be először és bemutatkozott. Aztán volt egy szemüveges, negyven körüli férfi, ő is volt nála párszor. De volt még egy érdekes eset.

– Valóban?

Élénken bólogatott.

– Egyszer egy kreol arcú fiatalember állított be hozzá. Balonkabát, sűrű fekete haj, hátrafésülve, orrán sokszorosan dioptriás szemüveg. Erős akcentussal, nem jól beszélt németül. Mondott valami spanyol vagy olasz szót is, gracias, vagy grazie, amikor fölengedtem.

– És hallotta, amit beszélnek?

– Igen. Ezek után figyeltem. A fiatalember azt mondta, hogy argentin, de jelenleg a családjával Genfben tartózkodik. Egy barátja mutatta meg Kafka írásait, amik lenyűgözték. Mikor megtudta, hogy Berlinben lakik, vonatra szállt, és eljött ide. Aztán még beszéltek a spanyolországi és az argentin irodalomról, amit már nem követtem olyan nagy figyelemmel.

– Meddig volt itt a vendég?

– Másfél, maximum két órát.

Köszöntem a kávé, a beszélgetést. Vettem könnyű tavaszi kabátomat és elbúcsúztam.

Az állomásra menet, a hosszú villamos úton Borges utazása járt a fejemben. Próbáltam rekonstruálni a történeteket, valahogy így:

Borgesék Genfben 1923. szeptember közepén érkeznek meg, és a rue Malagnoun álló Pension des Trancheésben szállnak meg, közel ahhoz a lakáshoz, amelyet a háború alatt béreltek. Jorge Luis gyakran találkozik gyerekkori barátaival Maurice Abramowiczal és Simon Jichlinskivel. Ők adják kezébe az akkor még ismeretlen Franz Kafka könyveit. Borgest lenyűgözik a szövegek. Érdeklődni kezd Kafka életrajza: múltja és jelene iránt. Maurice Abramowicztól megtudja, hogy Kafka beteg és Bécsben, egyik barátnőjénél tartózkodik. Borges elhatározza, hogy meglátogatja a beteg író. Borges szeretné elérni, hogy Abramowicz és Jichlinski vele tartsanak, de ők valami miatt nem vállalják az utazást. Borges jegyet vált Genfben, vonatra ül, hogy megtegye a 12 órás utat. A svájci-német határnál kicsit kellemetlenkednek vele, furcsa a csekély útipoggyász, a láthatóan gyengén látó utas magánya. Berlinben szítal az október végi eső. Taxival megy, nincs türelme villamosozni. A beszélgetést követően a visszaút sokkal nyugodtabb, és szemléldőbb, mi több: filozofikusabb, mint az odaút.

Így történt; de az is lehet, hogy nem.

A történet végét a Borges-életrajzokból már ismerjük: Jorge Luis apja: dr. Borges szemét végül mégsem műtötték meg, noha Borgesék ezért érkeztek Svájcba. A család december végén Barcelonába utazott, és Borges a 80-as évek közepén, már csak meghalni tért vissza Genfben.

CZIGÁNY GYÖRGY

Emlékinterjú

Beszélgetés Lellén, Farkas Ferenc zeneszerzővel

N – Na, még valami, ezt el akarom mondani – szólt élénken Farkas Ferenc, miközben a partra vetett ladik mellől elsétáltunk az öböl mentén a vadon-kertig, ahonnan már háza is látható. – Érdekes dolog, tanulságos: miért beszélek én szigorúan, akár a nagy mesterek műveiről is? Szőnyire hivatkozom. Egyszer azt mondta: amióta főiskolai tanár vagyok, szinte nem mehetek el a képtárakba... Tanárként olyan érzékeny lettem a hibákra, hogy már a legnagyobb remekművekben is hibát veszek észre. Negyven évig tanítottam zeneszerzést, nekem hibát kellett találnom, hogy javíthassak. Hibátlan mű nincs. Mindenben lehet tanulságos javítanivaló. Kivétel? – néhány Beethoven vagy Mozart-darab, talán Bach. Bach csodálatos, de néha hosszú... Azért szeretem Vivaldit jobban. Na, itt a latin szellem, amiről kérdeztél. Bach gyönyörű, Vivaldi élénk, friss, sohase hosszú. Megrázó a *Máté-passió* kezdete, de már azt gondolom: még mindig, még mindig hömpölyög, még tart ez az orgonapont... De hát ne húzzuk az időt...

Farkas Ferenc persze nem a mikrofonnak és a kamerának szánta ezeket a pillanatnyi hevületben megfogalmazott gondolatokat. Ez csak próba volt, a lellei házban zajló forgatás elején. A fák közt a tó villogott. Az operatőr a tájképi és hangulati mozzanatokot gyűjtögette. Sétautunk ötletszerűnek látszott, valójában azonban a tévések által épített harminc méternyi „kis-vasút” sín párja mellett haladhattunk csak, hogy



Farkas Ferenc

zökkenőmentesen rögzítthesse sétánkat a kamera. A lenyugvó nap fényében, a parton állunk. A mikrofont nagy csomó fű takarja. Vén, kivágott fa csonkjára telepedünk.

– Nem is erdő ez itt, de nem is kert – mondja. Teljesen vadon nőttek föl a fák. Huszonöt éve kis nyírfa-csemeték voltak, ma óriások. Ahova a gyerekek mellmagasságban bevették rég a nevüket, az a heg most emelet magasságban díszlik, s a keresztágak, ahova könnyedén akaszthattuk szalonnasütéskor a lampionokat, most létrával is alig érhetőek föl. A kert és a víz: mindenkori öröm és változatosság. A fekete-fehér, gyöngyszürke, kék, zöld – a víz beszédes árnyalatai – nem tudom a képet megfogalmazni, ami itt napszakonként, naponként mindig új.

– Fények a vízen... Ez a Debussy-darab jut itt az ember eszébe. De ha már mondom, fakadjon belőle a zeneszerzőnek szánt kérdés: mire való a cím? Századunkban nincs-e valami (talán már szégyellnivaló) irodalmi kötődés a zenékben, amelyek ilyenféle címekekkel sejtetnek zenén kívüli hangulatot, programot?

– Az absztrakt zenének is van programja. Bizonyos Bach-motívumok jelentést hordozhatnak. Ha nem bevallottan, akkor is, a zene mögötti asszociációk meghatároznak valami tartalmat. Egy a fontos: a zene „program” nélkül is értékes legyen. Mindegy végül, tudom-e: mi a gondolati magva, hogy ezt közlésem-e vagy elhallgatom; ha rossz a zene, a programja nem segít rajta. Tavaly nyáron írtam egy zongoradarab ciklust. Címe nem a divatos absztrakt címek világából való, nagyon is prózai... *Nyári kirándulások*. A kezdő tétel: *A vonaton*. És így tovább: *Gyalogszerrel*, *Kerékpáron*, *Vitorlással*.

Farkas Ferenc pianínóján a szerző előadásában meg is szólt ez a romantikus címevel ellentétben nagyon is mai szerkezetű zongoradarab: *Vitorlással*.

A *Kerékpáron* tétel a film „vége-főcímének” zenéje lett. Közben Farkas Ferencet látjuk: a bolt felől kerekedik kedves nyugalmmal, bekanyarodik az udvarra, s letámasztja a biciklit a veranda virágai közé. Ami nem látszik a filmen, az a környék gyerekeinek szolgált látványosságul autó csomagtartójában kuporgó operatőr s a kerékpár előtt egyenletes tempóban haladó gépkocsi utat kérő villogtatásai.

Beszélgetésünk pedig folytatódott a dolgozószobájában, a parton és a tó csönd-világában, a Balaton közepén.

– *Kimondtuk azt a jelzőt: latin... Megfogalmazható-e, hogy mindaz, amit ez a szó sugall, miképpen van jelen zenéidben?*

– Olyan szó ez, ami bármire könnyen vonatkoztatható, lényegét meghatározni viszont elég nehéz. Ha megpróbálom mégis, akkor arra gondolok: arányérzék! A forma, az arányok tisztelete, a nagyképűségtől való mentesség. Ha valaki meglátja messziről a Szent Péter-templomot, azt mondhatja: ez ilyen kicsi?! Ami bár óriás, nem hivalkodik méreteivel. Törek-

vés az érthetőségre; világosság, a sokrétű, a bonyolult dolgok tisztarajzú felmutatása!

– *Kérem, hogy néhány zeneszerző nevével is illusztráld a vonulatot. Kik jutnak eszedbe?*

– Különös: sokszor éppen nem a franciák. Mozartnál is jelen van a latin elem. Webern, akinek a hallatlanul cizellált, egészen rövidlélegzetű, de nagyon tömör formái latin szelleműek, míg Messiaen hosszú szimfóniái egyáltalában nem mondhatók latinoknak. De például olyan szerzők, akiket nálunk nem becsülnék sokra, vagy nem is ismernek – ezek közül én sokakat szeretek. Ilyen Gounod, akinek (nem is operái) egyéb művei közt nagyon sok szép, arányos, kecses darab akad. Például egyházi zenében. Azután Fauré – alig ismerik nálunk. És Debussy, Ravel vagy Bizet, akiknél ez a latin jelleg nyilvánvaló.

– *Hogy találkozik össze a zenében ezzel a latin szellemmel, latin érzékenységgel a népdalok világa?*

– Nagyon egyszerűen, világosan. Mert különös módon a magyar népdalnak a szigorúan, mérnökien szerkesztett négysoros szerkezete nagyon is egybevág a latin arányokkal. Ez is ösztönzött engem arra, hogy népdalokat gyűjtsék. Somogy megyében jártam, tehát itt a helyszínen. Érdekelt az élő előadás átszellemültsége. Máig kitörölhetetlen élmény a népdal

számomra. Ha zenémet kellett jellemezni (bár erre nem én vagyok hivatott), akkor e kettősség volna karakterisztikus: a magyar népzene formai és egyéb hatása, és a latinos szerkezetre, arányérzékre való figyelem, készség. Ha körülnézel a szobámban, a láda, a szuszék, a szökröny (ahogy Baranyában mondják) a népművészetnek szigorúan szimmetrikus fajtájából való. Mint ahogy népdalaink nagy része is négysorososságban erős szimmetriát mutat. Van azonban olyan hajlam is, amelyik ezt a merev szimmetriát megtöri. Világossá teszi ezt József Attilának szép, népi ihletésű verse, a *Betlehemi királyok*: „*Adjon Isten Jézusunk, Jézusunk / Három király mi vagyunk*”

A „*mi vagyunk*” már nem ismétlődik, épp ezáltal teremt a költő valami finom, játékos szimmetria-ellenességet! Akár egy tálás, egy népművészeti remek, amelyeknek az alsó részén a két oldal szimmetriát ad, mégis, a bennük ábrázolt virágmotívumok különböznek. Ez a népdalokban is nagyon gyakori, feloldja a merevséget és szellemes, üde játékoságot hoz a műbe.

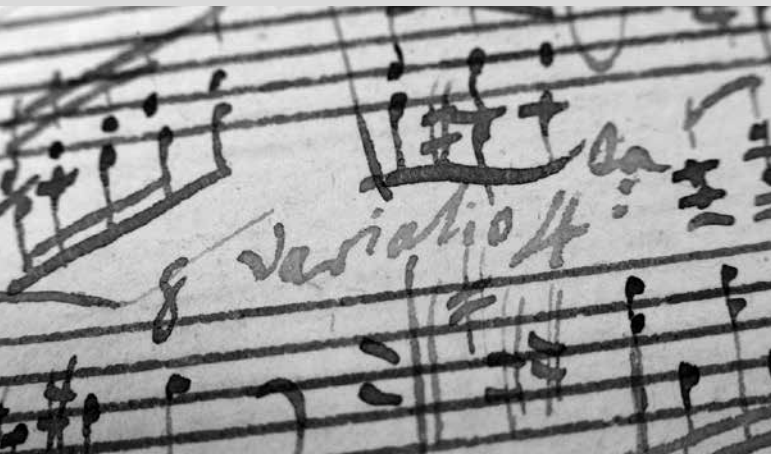
– *A játékoság a Te műveidben is jelen van. A Kőröshegyi betlehemes kantátában például: épp somogyi népdalokat emlegettünk előbb... Tíz esztendőn át nyaranta megszólalt ez a mű a kőröshegyi műemléktemplomban. Öröm, hogy legtöbbször én játszhattam a darab finom és virtuóz orgonaszólóit.*

Mozart örökében

A korszakok bekebelező, megkötő törekvéseiben a dekadencia ismétli önmagát, leginkább az inspiráló zenének lehet megtartó ereje. Johann Christian Bach formagazdag, a gálans stílust leginkább tartalommal megtöltő darabjai előremutatnak Mozarthoz. Az idő tájt sok, ma már alig játszott szerző is létrehozott rendkívüli alkotásokat. Antonin Rejcha kűrtrioi remekművekről vallott minden tudásunkat kimeríti. Vagy Dittersdorf vonósnyéves-ciklusa felveszi a versenyt az évekkel korábban kiadott Haydn „Orosz” kvartettjeivel. Kramar F-dúr oboanegyese egyenrangú Mozartéval. (Visszanyúlva az időben, Zelenka és J. F. Fasch kompozícióinak tanulmányozása után nem lehetne állítani, hogy a drezdai és zerbsti kapellmeister jelentéktelenebb lett volna J. S. Bachnál.)

Mozart már valóban egységbe szólít, miközben alig kétszáz évvel később virágzó populárisabb muzsika is hozzátett az egyetemes értékekhez. Simon & Garfunkel polifonikus *Scar-*

borough Fair feldolgozása Lassus-villanellákat idéz. Crosby, Stills, Nash & Young *Déjà vu* albumukkal a dalforma tökélyét érték el, ugyanakkora szellemi teljesítmény, mint akár Beethoven István király kísérezeneje. Mike Cooper korai korongjai nem kevésbé becsesek Spohr vagy Schumann dalciklusainál. A Yes együttesből Rick Wakeman és Steve Howe szólói, vagy az *I*fből Dick Morrissey szaxofonos-fuvolás ötletparádái nem múlják alul Brahms Paganini-variációit. (A jazz is az utolsó évtizedig folyamatosan megújult, repertoárja gazdag rendhagyó standardokban; Art Tatum, Dizzy Gillespie, John Coltrane, Sonny Rollins felülmúlhatatlan hangszervirtuózok. Duke Ellington és zenekarának 1930-ból való számai vetekszenek Borogyin scherzoival; ők és Muszorgszkij újszerű harmóniák, zenekari színek kikísérletezői voltak.) A skiffle és rhythm and blues világában a Beatles színrelépése olyan határvonalat húz, amelyet a klasszicizmus állított a rokokó elé, túlhaladva a mannheimi muzsikusok vívmányait; a négy liverpooli tradíciókat szorított háttérbe, hasonlóan forradalmi eredménnyel, ahogy az énekzenében a velencei iskola hegemoniáját váltotta fel a nápolyi iskola XVIII. századi előretörése. A Beatles *A Day in the Life*, Led Zeppelin *Since I've Been Loving You*, Pink Floyd *Wish You Were Here* vagy Deep Purple *Lazy* című felvétele nem kisebb jelentőségű Schubert Goethe-dalainál. Ugyanígy nincs kevesebb talány a d-moll zongoraverseny besettenő szinkópáiban (vagy akár az azonos hangnemű vonósnyéves ereszkedő oktávlépésében), mint a g-jelű vonósötös fájdalmat zengő iramlásaiban. Ez a kor alázattal hozzárajzol még Mozart zenei portréjához. A '60-as évekből a Beaux Arts Trio Mozart-interpretációi ma is reveláció erejével hatnak, mint ahogy évtizedekkel később az Alban Berg vonósnyéves játéka visz közelebb Mozarthoz.



Egy Mozart kézirat részlete

Németh István

Tapolcai hármastükör

I.

Alig moccanott a lenge
Szellő gallyain a fűznek-nyárnak –
De a tó tükörén csak még egyre
Tovább remegnek az árnyak.

Nem mozdulok e fák alatt,
Vízen lombjuk közt látom vállamat –
S tíz ujjam ághegyét, hogy kopogna ám
Reszketve az ég üvegablakán:

Menjen a hó, s vele együtt
Hátráljatok, februári esték,
Pattanjon parton a barka! S szeplő légyen

Fölöttem mind a nyárfarügy,
Ami vércsöpp lábamnál egészen
Hajtvva malomkerekecskét.

II.

Egy könnyű nyári slágerből
Láthatnál most arany ködöt
Októberben hogy itt hömpölyög.

A frissen lékelt dinnye szaga
Is itt lebeg még a víz fölött
Minden, de minden éjszaka.

Szólós tála teli, tudod, a mezítlen
Vállú szüretelő lány szobra,
Ki avarba lép s honnan gondolna
Jégtócsákban tükrös napokra?

Húlt lábnyomunktól innen ível
Tavon át egy japáni fahidacska,
Hol lustán kél a Nap. Mivel
Alig tart malomkeréknél magasabbra.

III.

Addig melengeti elfolyó
Foncsornak feltört fényes vizét
A föld, hogy be ne fagyjon a tó,
S még épp véle maradhasson az ég.

Szét egy fiúcska se engedte őket, már a
Nyárban lakatot kattintott a híd huzalára.
Magányos tétova férfi halad most ott át,
Várja – lassan elébe menne – a karácsonyát.

Aztán mégis megáll, csak ő tudja bizton, ahol
Szárnyukba fúrják fejük a kacsák, fáradtan
Nem alhatnak a halak sem az iszapban...

S fotómasinájával oly' mélyre hajol,
Hogy föld, víz s ég összefogódzzon majdani képen
Is, és férjen el épp a lakat kengyelében.



Ország László fotója

VASVÁRI ZOLTÁN

Az ítéelő Balatontól a Szélcsendig

Nagy tavunk a magyar filmművészetben és a moziban

A filmeknél a külső helyszínek megválasztása több funkciót is szolgál. Egy-egy helyszín lehet háttér a film bizonyos jelenetei számára, de van olyan eset is, amikor a film egésze, vagy döntő hányada egy bizonyos helyszínen játszódik.

A külső helyszín lehet pusztán háttér is, amely más helyszínnel is felcserélhető lenne, de lehet olyan is, hogy az irodalmi alapanyag vagy a forgatókönyv meghatározott helyszínt ír elő.

A helyszín lehet pusztán alkalmas terep az adott jelenet forgatásához, de nemegyszer több mint vonzó képi háttér: fontos szimbolikus tartalmakat, üzeneteket is megfogalmaz segítségével a film alkotója.

Végül a film képi világa kiválóan alkalmas az idegenforgalmi reklám igényeinek kielégítésére is.

A fenti szempontok alapján próbáltam áttekinteni a magyar hangosfilm történetének félszáz olyan alkotását – művészfilmeket és mozikat –, amelyekben megjelenik a Balaton, fontos szerepet játszik a mű egészében, vagy csak egy-egy villanás erejéig bukkan föl.

Balaton film

Viszonylag kevés az olyan filmünk, amely teljes egészében vagy döntő részében a Balatonnál játszódik. De még ez sem elég, hogy egy filmet balaton filmnek tekintsünk. Makk Károly 1958-as remekműve, a Tatay Sándor írásából készült *Ház a sziklák alatt* végig a Balaton mellett, a Badacsonyon játszódik, mégis inkább háttérnek, bizonyos jeleneteiben pedig szimbólumértékűnek tekintem benne a Balaton megjelenítését.

1945 előtti hangosfilmgyártásunkból két alkotást lehet megemlíteni, amelyek bizonyos szempontból ebbe a kategóriába sorolhatók.

Az egyik Fejős Pál 1932-ben készített *Íté a Balaton* című filmje. (A film francia és német változatban is elkészült, az ekkor már Amerikában dolgozó rendező, Magyarországra visszalátogatva, francia tőkével forgatta.)

Fejős filmje, az ugyanebben az évben rendezett másik alkotásával, a *Tavaszi záporral* együtt, vitathatatlanul a harmincas évek legnagyobb igényű művész vállalkozása. Az *Íté a Balaton* a vízi területekért harcoló balaton halászcsaládok konfliktusára épített falusi Rómeó–Júlia románc. Tulajdonképpen erre a filmre is áll, hogy erős, semmivel össze nem téveszthető háttérként, sőt szimbólumként használja a Balatont, de talán azért sorolhatjuk mégis a balaton filmek közé, mert végig alapvető szerepben van benne jelen a Balaton, művészi szocio-

gráfiát, néprajzi filmet is kapunk benne a balatoni halászok életéről. Annyival inkább balaton film lehetett ez, mint a *Ház a sziklák alatt*, vagy a másik, 1945 előtt forgatott, de be nem fejezett film, Szóts István 1944-es *Tűz a hegyen* című alkotása, hogy az *Íté a Balaton* más helyszínen alig volna elképzelhető, az már más film lenne, míg a másik kettő – persze azok is más filmek volnának – tulajdonképpen más helyszínen is játszódhatna.

A *Tűz a hegyen* Szóts István a nemzetközi sikert is kivívott *Emberek a havason* (1941) után kezdte forgatni, de 1944 nyarán már sem pénzt nem tudott szerezni, sem a politikai helyzet nem volt alkalmas a filmkészítéshez, így ez az alkotás nem készült el. A Badacsonyon forgatott film egy festő és egy halászlány szerelméről szól volna, a későbbi *Ház a sziklák alatt* motívumaival. Ez nem véletlen, a forgatókönyvet Tatay Sándor készítette Gárdonyi Géza *Hosszúhajú veszedelem* című novelláskötetének alapján. A film külső felvételeinek muszterei hiánytalanul fennmaradtak, ennek alapján tudunk véleményt alkotni képi világáról, benne a Balaton szerepéről. Ha a mű elkészül, talán a Balaton hangsúlyosabb szerepet kapott volna benne, mint a *Ház a sziklák alatt*ban.



Egy kép A pogány madonna című filmből
(Bujtor István és Kern András)

Az első '45 után készült film, amelyben komoly szerepet és filmidőt kapott a Balaton, a *Civil a pályán* (1951) volt. Ez tulajdonképpen még nem balatoni film, a Balaton benne inkább háttér, de a film első fele nagyrészt a tó mellett játszódik. A film a sportolás, az MHK- (*Munkára, harcra kész*) mozgalom népszerűsítésére született. A későbbi remek vígjátékokat készítő Keleti Márton Rákosi-korszakbeli sematikus, osztályharcos alkotása. De a balatoni jelenetek mégis figyelemre méltóak. Vállalati üdülők és élsportolók élvezik a balatoni üdülést, és tobzódnak a sportolási lehetőségekben. Van itt úszás, csónakázás, röplabda, tóparti futás, vitorlásverseny a hajóban komédiázó Latabárral, aki a végén természetesen a vízbe esik, és nagyszabású sportünnepély olimpiakonokkal, Keleti Ágnessel, Papp Lacival. De mindezeket túl lírai képsorokat is kapunk a tóról, halászokról, amelyeket Ferrari Violetta és Soós Imre gyönyörű balatoni népdalok éneklésével kísér.

Igazi balatoni filmek a '60-as évektől készülnek. A kádári konszolidáció Magyarországon a Balaton újra felfedezett, itthon és nemzetközileg is reklámozandó üdülőhely, de már nemcsak a kiváltságos keveseké, hanem a széles néptömegeké. Megtörtént az új honfoglalás a Balaton partján, ahogy Illyés Gyula írta: „Fürdőruhában széplépcsű nő – / Jó alakja az eleganciája. / Hogy ideillik! Mily »előkelő«! / S mi mindent mond el, ahogy kisfiára / pillantva elkiáltja: / »Hunn méssz te, Fercsi! Vigyázz, beeső!»” (Új nép a parton)

És a Balatonnak ismét van idegenforgalmi értéke:

„Üdv! idegenforgalma a hajdan még békés Balatonnak. / Mind, aki nagy-nyüzsgőn geggyöli ősi tavunk, / salve a fejlesztők és pártfogók seregének, / kiknek a lépte nyomán szépül a strand s a barakk / és szétszört papiros, bádog-tok körben a parton...” – ahogy ironikusan megfogalmazza *Badacsonyi distichonjában* Weöres Sándor.

Nos, a Balatont fejlesztők és pártfogók seregéhez csatlakozik a film, a mozi is.

Ugyan már 1954-ben elkészül egy kiváló, balatonifilm-gyanús alkotás, Makk Károly *Liliumfija*, amely végig a Balaton mellett játszódik, és számos jelenetében kedvtelve mutatja a csodálatos tavat és környékét, azt mégsem itt tárgyalom, részben mert történelmi film, nem a film készítésének jelenében játszódik, részben más okokból. De erről majd később!

A nyitány Keleti Márton *Nem ér a nevemje*, 1961-ből. A film egy lellei beutalás története, amely során a Tolnay Klári játszotta elvált, megcsalt középkorú asszony sok mulatságos kalandon átesve ismét megtalálja önbecsülését, méltóságát és a szerelmet is a Páger Antal által életre keltett, bírósági ülnökként is ténykedő özvegy könyvtáros személyében. A mű a kezdő és befejező budapesti jelenetek kivételével végig a Balatonnál játszódik, Lellén, a vízparton és a SZOT-üdülőben, illetve egy badacsonyi hajókiránduláson. Az erkölcsi-életvezetési útmutató mellett – hogyan éljen a szocialista ember –, nem titkolt cél a kádári Magyarország nyújtotta balatoni örökök propagálása is. A film visszafogott, ízléses reklámját adja a még 1937-ben épült, országosan ismert nagy SZOT-üdülőnek. A későbbi Giuseppe de Vittorióról elnevezett modern, háromemeletes épület a Balaton legnagyobb szabású közületi üdülőháza volt. Egy korabeli útikalauz így mutatja be az üdülőt 1958-ban: „Tágas társalgója, világos, napsütéses, folyóvízes, balkonos szobái, játékkermei, korszerű ebédlőterme a legmagasabb igényeket is kielégítik. Jól gondozott parkja a Balaton partjára fut le, saját strandja van. Mintaszerű intézmény ez, öröme telik benne annak is, aki csak kívülről nézegeti.” (Móricz Béla: Szemes – Lelle – Boglár.

Panoráma, Budapest, 1958, 28.) Nos ebbe a szocialista paradicsomba érzek a Tolnay alakította szemüveges mozipénztárosnő, Etelka, ahol ipari munkásokkal, tanulókkal, tisztviselőkkel, még fővárosi ruhaszalonnok modelljeivel is, nyaral két hétig együtt. És velük nyaral a szocialista testvérországból érkezett „sztár”, a cseh bohóc is, aki a korszak „meseautóján” közlekedik: a Skoda Felicia kabrión. A korabeli nézők többsége valóban csak a moziban, vagy a kerítésen kívülről nézegethette ezt a csodavilágot, amely a filmvásznon minden bizonnyal zökkenésmenesebben működött, mint a valóságban. A film kitűnő, bizonyos fokig ironikus tükre a korszak balatoni üdülőbeli életének. Ennek bemutatásában fontos szerep jut a kultúrost játszó Latabár Kálmánnak, aki a '45 előtti vígjátékokban kialakított sémákat felhasználva ad szórakoztató, ironikus-önironikus magánszámot. De a szocialista közösségi nyaralás dicsérete mellett feltűnik már a Kádár-korszak kispolgári szerzés centrikus mentalitása is, amelyet a hatalom elnéző bátorítással tűr. Egy néhány évvel későbbi filmben,

*Van itt úszás, csónakázás,
röplabda, tóparti futás, vitorlásverseny
a hajóban komédiázó Latabárral...*

az egyébként szintén Keleti Márton által rendezett *Tanulmány a nőkrőlben* (1967) az egyik szereplő meg is fogalmazza, a szocialista ember ne az érzelmekkel foglalkozzék, hanem szerezzen meg mindent, amit a társadalom nyújtani képes a számára. Így fejlődik, gazdagodik az egyén és az ország, erősödik a szocializmus. Ennek a gondolatnak korai megjelenése a filmben, hogy az egyébként talán párttag, de mindenképpen szocialista elkötelezettségű, a közösségért cselekvő – népi ülnök – könyvtárosnak, Pintér bácsinak saját telke van Lellén. Ő ott üdül két gyermekével, ha most még csak egy kiszuperált buszban berendezett, szerény nyaralójában, de ettől még a közösség megbecsült, feltétlen tiszteletet kivívott tagja, akit még a SZOT-beutaltak zártkörű hajókirándulására is meghívják (szabálytalanul három hajójegyet és három hidegcsomagot szerezve a nem beutalt személyeknek – mint Latabár kultúros jelentőségteljesen meg is jegyzi). A film a mai napig élvezhető, szórakoztató, köszönhetően a kitűnő mesterember rendezőnek, és a remek színészeknek, és nem utolsósorban annak, hogy minden célzatossága ellenére megmaradt a valóság közelében, a hihetőség határán és valóban kedvet tudott csinálni a kor emberének egy balatoni SZOT-üdüléshez.

Időrendben ugyan csak öt év múlva követi, mégis közvetlenül a *Nem ér a nevem* után érdemes szólni Simó Sándor 1966-ban forgatott, de soha a filmforgalmazásban a nézőközönség elé nem került *Szürke barátság* (A film megtekinthető a NAVA honlapján: http://kgy.nava.hu/collections/szfe/szurke_baratsag.html) című, tizennégy perces dokumentumfilmjéről, amely a szervezett balatoni nyaralások világát mutatta be. Simó műve a *Nem ér a nevem* világképének dokumentarista sötét ellentetje. A filmben textilmunkások vállalati üdülését kísérhetjük nyomon. A film a badacsonyi kirándulás emlékezetes pillanatait villantja fel a közös étkezéstől a közös mulatáson át egészen a bortól megmámorosodott munkások dalolásáig. A háttérben ott a csodás Balaton és a Badacsony, de a kamera csak az újabb és újabb

pohár boroknak ellenállni nem tudó, lassan lerészegedő emberekre koncentrál. Megdöbbenő és szomorú a tántorgó és összecsukló részeg férfiak és nők, a borral kínált kisgyermek látványa. A filmet a turnus végi búcsúest bemutatása zárja, ahol a nyaralóknak játék gyanánt társuk mutogatásából, kínos némajátékából kell kitalálni, felidézni a badacsonyi kirándulás megalázó jeleneteit. Az emberek mindezek ellenére boldog meglepődöttséggel nyilatkoznak a riporter kérdésére a nyaralás felejthetetlen napjairól. A film – talán egyoldalú beállítással –, de mégis valós képet nyújtott a munkásosztály – legalábbis egy rétege – kulturális igénytelenségéről, a balatoni nyaralás apropóján. Egyben ugyanazzal az igénytelenséggel szembesítette a hivatásos népművelőket, kultúr-munkásokat is. Ez a magyarázata, hogy Simó kisfilmje nem kerülhetett a nagyközönség elé.

A fekete-fehér film minden kockáján átragyog a Balaton semmihez sem fogható, csábító világa.

Gábor Pál 1963-ban készített 24 perces kisfilmje, az *Aranykor* talán az egyik legszebb, lírai film a Balatonról és a szerelemről. A zamárdi vízparton játszódik, a szántódi rév mellett. Itt van nyaralója egy középkorú férfinak és élettársának, akiket Tímár Éva és Benkő Gyula alakít. A pár megengedte két fiatal szerelmesnek, hogy a telkükön üssék föl a sátrukat. A társaságot meglátogatja a Kálmán György játszotta férfi, aki a háziasszony volt szeretője. Az öt szereplő között aztán rendkívül kusza érzelmi kapcsolatháló alakul ki alig egy nap leforgása alatt, háttérben a tó tündöklő nyári világával.

A következő balatoni film Bacsó *Szerelmes biciklistákja*, 1965-ből. A film végig a Balatonnál játszódik. Három fiú, András, Bence és Albert nyári biciklitúrára indulnak a Balatonhoz. András számára ez az utolsó szabad nyár az egyetem elvégzése után, az őszi munkakezdés előtt a távoli Nyírségben, egy tanyasi kollégiumban. De a másik két fiú, András öccse és a filozofikus hajlamú, festőnek készülő Albert is nagy várakozással tekint a balatoni kalandok elé. Vajon mit hoz ez a nyár? Megismerkednek Eszterrel, aki ugyan Bencének tetszik, de a fiú bátyja, András kérésére háttérbe vonul. Egy esti buliban így András udvarolni kezdhet Eszternek. Másnap továbbmennek, és csak később Tihanyban találkoznak újra Eszterrel, aki komolyan veszi Andrást, pedig ő már elutasító vele szemben. Mindeközben Albert Julikával, egy tihanyi vendéglő konyhalányával flörtöl, András pedig régi egyetemi szerelmével, Rozival találkozik, aki még mindig a fiút akarja. Később András visszamegy szerelmet vallani Eszternek, de most a lány utasítja vissza őt. Miközben közeledik a nyaralás vége, egyre reménytelenebb András helyzete a szerelemben. A film kisrealista módon ábrázolja a '60-as évek nyarainak balatoni világát.

Negy évvel a *Nem ér a nevem* után, a *Szerelmes biciklistákban* már nem a szocialista közösségi nyaralás a téma (bár a film végén találkozunk táborozó gimnazista lányokkal is). A három fiú, Vetró Eszter és fiatal tudós barátja is szinte egzisztencialista módon keresi a boldogságot, a helyét a világban. Jellemző módon a közös éneklés élményét Eszter apja próbálja megosztani a fiatalokkal, kevés sikerrel, hogy azt ne mondjuk, teljes kudarccal. Persze érthető, hogy miért. A szintén tanár Vetró

apuka is saját füredi nyaralójában üdül, ez már szinte villa, nem úgy, mint Pintér bácsi lellei vityillója. És ez az egyik első film, amelyben fontos szerepet játszik az új ifjúsági zene, a beat. A *Nem ér a nevem*ben még dizőz énekelte a betétdalt, a *Szerelmes biciklistákban*, Mary Zsuzsa száma mellett (*Te szeress legalább*), már Szörényiék *Táskarádiója* a nagy szenzáció. Ez már nem a '45 előttről itt maradt illuzórikus életforma, nem is a fényes szelek világa, de még csak az ötvenes évek továbbélése sem a hatvanasokban. Új világ épül, amelyben megfér egymással az apák kispolgári szocializmusa a fiatalok szelíden lázadó beat életformájával, amely egyébként néhány év után úgyis átalakul az apákéhoz hasonlatossá (lásd Rozit és tv-szerelő férjét, akiknek már saját nyaralójuk van, vagy a menzapénzen spórolt, részletre vett Wartburgon közlekedő fiatal tudóst). Bacsó nem akar komoly konfliktusokról tudni. Szerető humorral ábrázolja a létező világok legjobbját, ahol a fiatalok számára a szerelmi csalódások okozzák a legnagyobb problémát (ebben különben van igazság!), és ahol a Balatont átúszva győzedelmeskedhetünk a bennünk feszülő ambivalens érzelmeken. Ez a film Magyarországon csak a Balatonnál játszódhatott. És Bacsó kiválóan élt is a lehetőséggel, képes volt a balatoni nyárra a '60-as évek ifjúsági kultúrájának szimbólumává emelni. A fekete-fehér film minden kockáján átragyog a Balaton semmihez sem fogható, csábító világa.

Egy évvel a *Szerelmes biciklisták* után, 1966-ban ismét van balatoni filmünk. Fehér Imre *Harlekin és szerelmese* című filmje Bertha Bulcsu balatoni témájú novelláinak felhasználásával készült. Bertha, aki a tó mellett nőtt fel, kiválóan ismeri a Balatont. A filmben van balatoni vitorlázás a csodásan nyugodt tavon, kaland a vihartól felkorbácsolt hullámokkal küzdve, tragikus vitorlálással és emlékezés a háború előtti balatoni életre, összehasonlítva a jelennel. A főhős, Lint – akit egyáltalán nem véletlenül Bujtor István alakít – és szép kedvese, Harlekin vízre szállnak a fiú vitorlásán. Süt a nap, fiatalok, szerelmesek, önfeledten bohóckodnak a Balaton vizén, amikor a horgony megakad egy régi, világháborús bombában. Mire Lint a víz alatt kiszabadítja a horgonyt, erős vihar támad. Kiérve a partra, a helybéli vendéglőben Harlekin az elveszettség érzéséről, a fiú pedig háborús emlékeiről és egy orvos barátjáról mesél.

A beszélgetést a vendéglősnő zavarja meg, aki arra kéri a fiút, hogy hívja fel orvos barátját, mert a lánya nagyon beteg, és abban a kórházban fekszik, ahol a barát dolgozik. Amíg a kapcsolásra várnak, az elkeseredett nő gyors és szomorú szeretkezésre csábítja Lintet. Harlekin rájuk nyit, és mire Lint előkerül a telefonálásból, a lány már nincs sehol. A film sugallata: az emberi élet esendő, a szerelem, fontosnak tartott értékeink múlandóak, csak az olyan dolgok örökök, mint maga a Balaton. Fehér Imre filmje művész igényű alkotás, amely meghaladja az átlagos közönségfilmek színvonalát. Bujtor és a még szinte gyereklány Sáfár Anikó meggyőző alakítása, nem utolsósorban a végig jelen lévő vonzó balatoni képsorok a filmet népszerűvé tették a nagyközönség számára.

A *Harlekin és szerelmese* után, a '60-as, '70-es években több olyan film is született, amelyekben helyszínként, háttérként vagy szimbólumként egy vagy több jelenetben fontos szerepet kapott a tó (*Szevasz, Vera* – Herskő János, 1967; *Bűbájások* – Rózsa János, 1969; *Szerelmesfilm* – Szabó István, 1970), de új, igazi balatoni filmre 1980-ig kellett várni. Akkor viszont egy hét filmet számláló, laza sorozat indult el, Bujtor István Ötvös

Csöpi-filmjei (*A pogány Madonna*, 1980, *Csak semmi pánik*, 1982, *Az elvarázsolt dollár*, 1985, *Hamis a baba*, 1991, *Zsaruvér és Csígavér 1–3.*, 2001/2008).

A Csöpi-filmekkel egy új műfaj jelentkezett a balatoni filmek sorában, a krimi, pontosabban a krimi-paródia. Az első két filmben Bujtor még csak forgatókönyvíró és főszereplő, a továbbiakban a rendezést is magára vállalja. Azt kell mondanunk, a három közül egyikben sem vall szégyent, de tagadhatatlanul színészként a legjobb. A filmek sztoriját kár is elmesélni, azok és a hozzájuk készült bunyó koreográfiák a *Piedone*-filmek sémáját követik. A sztorik, a nyelvi humor és a színészi játék (Kern András mint a beképzelt, de kétbalkezes Kardos doktor, Bánhidi László mint simlis öreg és a gyermekszereplők) általában jobbak a nagyhírű mintánál, a bunyós nagyjelenetekből kevesebb van, és azok szerényebben látványosak, de talán mulatságosabbak. De ez csak a filmek egyik vonulata, amit kedvelünk és végigizgulunk. Amiért igazán szeretni lehet ezeket a filmeket, az a semmihez sem hasonlítható balatoni hangulat, amelyet meggyőzően képesek közvetíteni. Ehhez kell a többszörös vitorlásbajnok Bujtor, aki otthon van Füreden és Tihanyban, kiválóan ismeri és érti a balatoni világot. És persze kell hozzá a mi örök nosztalgiaánk a csodálatos balatoni nyarak után. Természetesen a '80-as évek Balatonja, amikor az első három film játszódik, már ismét más, mint amit a *Nem ér a nevemből* vagy a *Szerelmes biciklistákból* megismerhettünk. Ez már a nyugati, kemény valutás vendégre számító, maszekoló, gebines, lassan igazi vállalkozásokba kezdő vendéglátók korszaka. Az idegenforgalom mindent nyújt a kor és a maga színvonalán, amit a kedves nyugati vendég megkíván. De azért még mi, magyarok is jól érezhetjük magunkat a Balaton partján. Sőt még vannak sportklubok, amelyekben megfizethető áron az átlag magyar gyerekek is tanulhatnak vitorlázni. Ez a rendszerváltozás után forgatott Csöpi-filmekben már változik: a sportklubot privatizálják, Csöpi is fizetett alkalmazott lesz, a szegény gyereket pedig csak titokban taníthatja vitorlázni. A Csöpi-filmek a maguk módján érzékenyen követték végig a tó körüli változásokat.

A három, tv-filmként forgatott Csöpi-történetet leszámítva (*Zsaruvér és Csígavér 1–3.*, 2001/2008) 1998-ban készült balatoni film, Tímár Péter *Zimmer Ferije*. Bár a film teljes egészében a Balatonnál játszódik, magát a tavat, az önfelelt strandéletet csak egy hosszabb jelenet erejéig láthatjuk. A történet nagy része egy a nyári szezonra bérbe vett, lerobbant volt vállalati

üdülőben zajlik le. Feri bácsi, a botcsinálta kényszervállalkozó kétbalkezes családtagjaival próbál minden áron német vendégeket fogni az ismerős „zimmer fer”-módszerrel, mert őszire mindenképpen haszon kell. De a körülmények láttán pánikszerűen menekülő németek helyett egy fogyasztóvédelmi ellenőr párossal, egy sikkasztó vállalkozó párocskával és az őket üldöző maffiózókkal kell beérniük.

Tímár a film első harmadában kitűnő, burleszkbe hajló paródiáját adja a '90-es évek balatoni sakál vállalkozóinak. Az üdülőbeliek közül csak a rokon kisfiú és a vendégcsalogatónak felfogadott, egyetemista kubai pincérlány normális. Ők még a körülmények ellenére is önfelelten tudnak örülni a nyárnak, a Balatonnak meg a csocsi-nak, a Milka csokoládénak, amit a kisfiú azért kap a tóparti büfés vállalkozótól, hogy hozza össze a fekete szépséggel. A film legszebb, legvidámabb képsora, amikor a kisfiú és a lány kiszöknek az üdülőből a strandra és boldogan élvezik végig a Balaton nyújtotta örömeit. Ha már ott van az ember a tóparton, a napfény, a víz, az úszás, a vidámság és a nevetés még 1998-ban is ingyen volt. A film sajnos a továbbiakban átalakul a sikkasztott pénz utáni nyomozásra épülő krimi-paródiává, sőt burleszkké. Tímár tehetséges rendező, tehát ez a rész is mulatságos, de úgy gondolom, nagy lehetőséget hagyott ki, amiért nem vitte végig a balatoni üdülésről elkezdett komédia ötletét.

A *Zimmer Feri* óta több mint egy évtized telt el, míg újabb balatoni film született, noha más és más módon Bergendy Péter *Állítsátok meg Terézanyut* és Sipos József *Eszter hagyatéka* című filmjében is föltűnik a tó. Ebben talán szerepe lehetett annak is, hogy a tóparti vendéglátó szolgáltatások kétes színvonala, a szórakozási lehetőségek szűkössége mellett az utolsó néhány évben a tó vízszintje is katasztrofálisan alacsony volt. A nyugati vendég elpártolt a Balatontól, a keleti és a hazai többsége meg nem volt képes megfizetni árait. Talán a filmek is úgy gondolták, egy ilyen helyszínen már nem érdemes forgatni.

Az utolsó balatoni film Sas Tamás *Szélcsendje* 2009-ből. A film szó szerint és végig a Balatonon játszódik. Három nő indul vitorlázni az őszi tavon. Nagyotállok és a nyugodtan fodrozódó, enyhén remegő vízfelszín mutató balatoni – tengernek fényképezett – tájképek alkotják a film legjellemzőbb beállításait. A végtelennek ábrázolt, kihalt, fenyegető, borús kora őszi Balaton fontos dramaturgiai háttere a kibontakozó és tragédiába torkolló pszichodramának.

Fazekas István

Tihanyi szökdelő

Esengő énekektől
támadnak vad szelek,
szívemtől megáradnak
folyók és tengerek.

Ajkamtól lángra gyúlnak
éjek és nappalok,
vérünknek szép hevéből
árnyékunk is ragyog.

Ruskó Veronika

Kék

Tested néma árnya
eltűnik a léha éjszakában.
Fényre sötétedő lelkek
néma sikítása,
Föld homályos párolgása közt
kék csillag emel
magányába.
Nézd, eltűnök én is.

Szutrély Péter Malomfordulatok

„A kapornaki apát vöcköndi malma” * – olvasom kedves barátom írásában. Megkérdem: mi van? Talán valamilyen mesebeli országban volt egyszer egy malom? Vagy mégis magyar földön magyar malom?

Csobogott a víz, a bővízű patak vidáman paskolta a lomha, butanagy kereket, mely tölgyfalapátjaiban még érezte az évszázadokat. Kié volt ez a malom, azt a betyár mindenit? Mert hát a legszebb dímbes-dombos tájban vidáman csoborászó patak mentén megbúvó, nyögve daráló malom se lehetett csak úgy akárkifiaé. Birtoklevél, családi háttér, végrendeletek és hagyatéki tárgyalások, telekkönyvi bejegyzések meg az Isten áldása kellett mindig is ahhoz, hogy egy malom vagy akármi valakié legyen. Olyan egyszerűen csak, hogy az apáturamé, méghozzá Kapornokról? Hát nem tudom. De tegyük fel, hiszen vitatkozni nem érdemes, tudjuk, legalább is biztosan tudjuk, mert a jó szerző tudja. Bízunk benne, és vöcköndi helyismereteiben.

Az persze kérdés marad, hogy hát apáturunknak minek köllött vóna malom? Tán csak nem avégből, hogy ottan perkilő liszt-kollekta lenne? Hiszen Isten malmait se hajtották ingyen? Vagy hogyan is szól a mondás? Pecunia non őrlet. Rendben, beszéljük meg, *o.k.* és *cool*. Ez a kapornaki apát gya-

korlatias, ámde bizonyára istenfélő ember volt. Megértjük őt is, meg a malom – ezek szerint – bérlőjét is, aki meg csak olyan tisztos molnárember lehetett, aki értette, melyik kart kell meghúzni, ha lisztet akarunk, s a csikorgás-nyikorgásból azt is, hogy mikor fáj a malom torka vagy tengelye.

Persze, mindez Vöcköndön volt megtalálható. Ott, ahol a zalai dombok délutáni erotikájukkal a legkeményebben absztinens szemlélőt is megoldozzák, egészen addig, hogy azt nem mondja: nekem már vöck.

Ott még csobogott valami. Valamikor. Mert az ördög se tudja miért, de alig csobog már olyan, ami egész malomkerekeket hajthatna, pedig ennél környezetbarátabb víz tán sosem csobogott az energiaszektorban.

Patak? Malom? Csobogás? Nyikor? Liszt, nem a CBA-ból? Netán rosszabb?

Amott domborodik az a zsupptető a piszok izgatóan lusta zalaság párájában, évszázadokra dőlve. Magyar nyelven, magyarsággal tele, melyet csak kihámozni tudunk holmi vonalkódokból.

* Cséby Géza: Gyertyaláng és pisztolylövés, Keszthelyi múzsa, Keszthely, 2014, 20. oldal



VERZÁR ÉVA

Pünkösdi jegykendő

A Nap ünnepi vörösben indult fel az égnek lajtorjáján, útjában megkoronázta a hegynek magasba törekvő ormát, onnan küldve le sugarait a faluba, pünkösznek eme nevezetes ünnepi napján, épp akkor, amikor a földi uralkodók legjobban tagadták az istenes ünnepeket. Pünkösöd vasárnapjára ébredt Székelyföld az 1970-es évek elején.

Nemzetes kakas uram nekivörösödve kukorékolt még egy ébresztőt a szemétdombon, majd méltóságteljesen vonult le onnan, evésre szólítani tyúkjait a gazdasági udvarban.

Fehér galambok burukkoltak szentlelket a Balogh család életébe, s a kiskertben harmatfürdőt vettek a pünkösdi rózsák vörös szirmai.

A házban a három Balogh lány tükör előtt szépítkezett a délelőtti istentiszteletre. S minthogy már egy nappal előtte elhatározták, hogy ők ma – ha tetszik az elvtársaknak, ha nem – mindenképp székelyruhában lépik át a református templom tekintélyes ajtaját, igencsak készülődtek. Fiatalságuk megérezte a pünkösödni újulást, a kertek, mezők virágba borulását, ehhez pedig csak a székelyruha illett, hogy nőieségük is virágba borulhasson, s felfigyeljenek érzéseikre a szívüknek kedves legények.

Már rajtuk illatozott a frissen mosott, vasalt, keményített, csipkés szélű alsósoknya és blúz, s épp a csíkosra szőtt felső szoknyát igazgatták egymáson, hogy aztán felvegyék a mellényt, s utoljára a rakott, csipkés köténykét illesszék a szoknya fölé. Mikorra készen lettek az öltözködéssel, befont copfjukat bal felől a vállukra kanyarították, s indultak vígan, kart karba öltve végig a falun, az alvégből a központban álló református templomba.

Terka, Lujza és Marika egymást követve jöttek a napvilágra, és úgy is hasonlítottak egymásra, mint három hímes tojás, amelyeket üvegszekrényben tartott az a legény, amelyik megkaphatta. Anyjuk és apjuk szemefénye valamennyi; derék, szerető, dolgozós kezű mindhárom, s ami a legfontosabb, hogy ki

sem kellett mondaniuk gondolataikat, már értették is egymást. S ezért azt is tudták, hogy Terkának lángot kapott a keble Fekete Józsi iránt, habár szóban ki nem mondta volna, hogy tetszik neki a fess, módos legény.

Harmadik harangozás után bementek a templomba, leültek a helyükre, a Balogh széppapa által faragott családi padba.

A pap is bevonult, felment a szószékre, körülnézett, megáldotta az ünnepre összegyűlteket, s amikor lenézett a lányokra, a lélegzete is majd elállt szépségük láttán, de erőt vett magán, és belefogott a kezdő énekbe: „*Kegyelem, nagy kegyelem...*” – visszahangozták a fehér falak, s ekkor Terka a derekához kapott.

A szoknya alatt elpattant valami. Tudta Terka, mi az, s hogy amint feláll, baj lesz, ha nem tesz valamit. Mint akit bolha csípett, úgy izgett-mozgott ettől a pillanattól, azon igyekezvén, hogy mielőtt véget érne az istentisztelet, lecsúsztassa magáról az immár gumitlan bugyit, s testvérei takarásában lefejtse kecses lábáról. Miután végre sikerrel járt, diszkrétan odamutatta hűgának diszkrét ruhadarabját, mire ők majd kiestek a padból, olyan nevetőgörcsöt kaptak. A tiszteletes épp ekkor kezdte a záróéneket: „*Járom a zarándok útjait...*” – s neheztelő pillantásokat küldött a leányok felé illetlen viselkedésük miatt.

Az éneklők hangja elhalt, a pap áldását adta bárányaira, az istentisztelet véget ért. Előbb a hátsó padban ülők, majd egymás után a többiek szép sorban kezdtek kivonulni a nap-sugaras tavaszbá, ünnepelni a megújulást, a Szentlélek mennybemenetelét.

Terkaék az első sorokból majdnem utolsónak indultak kifelé, utánuk már a férfiak következtek, közöttük ott topogott Fekete Józsi is, közvetlen Terka mögött. Emennek ingujjából, ki tudja, hogyan, hogyan nem, kicsúszott a padban odamentett bugyogó. Józsi nem volt rest, azonnal lehajolt, felkapta a keszkenőnek gondolt ajándékot s a zsebébe süllyesztette.

Kinn még csoportokban álltak illem szerint az asszonyok, leányok, hogy szót váltsanak, jó ebédhez jó étvágyat, az ünnephez emelkedett hangulatot kívánjanak egymásnak.

A lánycsapat is felhőtlen vígságnak örvendett, csak Terka arca volt vörösebb, mint a pünkösdi rózsza, s mert épp a háta mögött folyt egy beszélgetés, úgy, hogy ő is hallja:

– Mit kaptál, Józsi? – kérdező a barát.

– Pünkösdi jegykendőt, illatosat! – válaszolt amaz, kacsintva jelezve a lánynak, hogy holtáig megőrzi ennek a napnak az ajándékát.

Meg is őrizte. Gyerekei körében épp most ugratja asszonyát, s annak két hűgát, felmutatva jegykendőjét, csaknem harminc-hét év elmúltával. Jé, egy cseppet sem hasonlít a mostaniakra! – csodálkoznak. – Hogy megváltozott a világ!

A Nap vörös ruhába bújva bukik le a hegy csúcsa mögött, sugarait imára visszaküldi még a földre, a kakas takarodót fúj, Józsi zsebébe rejtje jegykendőjét. Terka nevetve néz urára, s mint a galambok, szerelmet búgnak egymás fülébe. Csak a tiszteletes költözött el örökre a földi világból, anélkül, hogy áldását adta volna legalább még egyszer a Balogh lányok életére.

Reményik Sándor

Pünkösdi szomorúság

A Lélek ünnepén

A Lelket lesem én.

A Lelket, amely több, mint költemény.

A Lelket, amely sosem volt enyém.

A Lelket, amely sosem lesz enyém.

A Lélek ünnepén

Szomorún zendül egyetlen ígém:

„Hogy születhetik újjá, aki vén?...”

NÉMETH ISTVÁN

Nizsder romvárának bús düledékein

Följegyzések Krúdy Gyula *A podolini kísértet* című regényének margóira

A kis Krúdy Gyula mindössze egyetlen tanévet diákoskodott Podolinban, ahová nagymamája kísérte el, s útipoggyászkuba tette az *Ezeregyéjszaka* meséit, *Szindbád történeteit*, nem sejtve, hogy ezzel kis unokája számára életre szóló olvasmányélményt és majdan írói alteregót is ajándékozik. A különös atmoszférájú városka szó szerint a határon, vagyis szinte a senki földjén volt található; földrajzi értelemben is, valamint múlt és jelen közti sávban, amely a jövővel alig érintkezett, de annál inkább egy egész nagyvilággal fölértő birodalomná tágult az időben. Czine Mihály szerint „*Innen hozza az ódonsgát, a középkori sejtelmesség érzését...*”

„*A várost magas kőfal vette körül, és a falakon négy kapu nyílt a négy égitáj felé. A Poprád ott szaladt el a bástyák alatt, mintha csak a Poprádot is zálogba csapta volna a könnyelmű Zsigmond: a Poprád is kifelé folyt Lengyelországba; keresztül a határszéli hegyláncokon, nagy magasságban járja be meredek útját; minden természeti törvény ellenére nem lefelé, hanem felfelé folyván. A piros pöttyös pisztrángok lengyel honnak csemegéi voltak, és a hűtlen folyó folyását már a nagy királynő sem tudta megváltoztatni. A Poprád örökre a lengyeleké maradt: örökre hűtlen hazájához, amelybe minden folyó befelé folyik, nem pedig kifelé.*”

A zálogban töltött száz évek tehát nem múltak el a városka felett, mintha valami dermedt álomban töltötték volna. Mária Terézia idejében egyszerre fölébredtek az emberek hosszú álmukból, megdörzsölték a szemüket:

– *Nini – mondták, asszonykirály van Magyarországhon. Mi bizony azt hittük, hogy még mindig Zsigmond uralkodik.*”

A Poprád folyó jelzője a „hűtlen” lett.

Krúdy után Kormos István is annak, hűtlennek antropomorfizálta két másik folyóval együtt: „*Olt / Poprád / Dunajec / Hűtlen fiúk, merre csatangoltok?*” (Kormos István)

„*A Poprád sietett, futott a határ felé, a nagy hegyek, sötét erdők árnyékukkal ráfeküdtek a városkára.*” (Krúdy Gyula)

A nyilvánvalóan „kizökkent időt” tudatosítja az olvasóban a Podolini kísértet regény-előszava a fentiekben, s a következő sorokban is: „*Már régen el fogjuk felejtetni az egész középkort, a szepesi városokban még mindig föltalálható leszen ez a kor. Ők elmaradtak az időtől, és talán sohasem fogják utolérni a valóságos időt...*”

A háromszáz éves podolini házak között a Riminszky falain „*Zsigmond király óta sem festettek.*”

Akár Werner Herzog *Üvegszív* című filmjében, szinte révületben, valóságos hipnózisban élnek életnélküli életet az emberek. Az elilluminált életidő egyetlen folytonos, folyamatos álom, amit alvás közben sem Ancsurkának, sem pedig Riminszkynek nem sikerül megszakítások nélkül (utóbbinak az ét-

kezésről), zavartalanul a végére érni. Úgy tetszik, nappalaik az álomszerűbbek, az éjjeleken a látomásaik realiztikusabbak.

„*A tótockák, akik különben se nagy ellenségei az alkoholnak, Kavaczký idejében mértéktelenül élvezték a szeszt. Ha a várban szólott a rezesbanda – márpedig az mindig szólott – boldog-boldogtalan ihatott az udvaron csapra vert hordóból. A vár körül mámoros emberek tántorogtak. Kavaczký nevetve nézte őket az ablakból.*”

Legalább még elfelejtik azt is, hogy élnek...”

Igazi Don Quijote-k a Krúdy-hősök, hőstelen és különc figurák. Hamlet tragikumája nélküli, emlékezve vegetáló groteszk lények gyakorta. Szabó Ede szerint: „*Hősei többnyire az élet szerencsétlen hajótöröttjei, mélyen átérzik a kor minden nyomorúságát, s idejétmúlt pózaikban, félmúltba süllyedő, réveteg jelenükben valami sohanemvolt életforma boldogságát keresik.*”

A mi mindig mindenről elkésünk országában a lovagok is már külön-külön magányosan elkésettek. Ők lehetnének az igazán hűek csak? A különc, aki „*akármennyit ivott, sohasem volt részeg*”. S megmaradt keleti barbárnak, Kavaczký, aki az ő diákvárosába, a maga Podolinjába, a Goethe-dalokat hárfázó Heidelbergába is magával viszi (mesekönyv helyett) komondorát, hogy néha belerúgjon. (Heidelberg és Podolin mesei mikrovilágában szinte egymástól a legteljesebb izolációban élnek a hősök.) Vagy barátja, Pogrányi Sámuel, aki Kavaczký tökéletes ellentétéként, másik feleként már európai polgár-érzékenységűvé finomodott, versek nélkül is költői lélek, ám a magyar kutya fajta éji ugatása odadelejezi. A két magyar találkozási kimondottan a komondornak köszönhető! Két magyar, akikben az a közös, hogy álmodoznak. (Feltehetően,



ketten érnek egyet, s megtestesítik ezáltal a tatárjárás óta kettészakadt, meghasadt és önmagával meghasonult magyarságot.) Nincsenek benne a jelen világ sodrásában, az eseményekben. Ahogyan Czine Mihály is látta a Krúdy-hősöket: „...nem a cselekvésnek, hanem az emlékezésnek érzik szükségességét”. Magyarország is csak emlék már Heidelbergában, amely a komondor idegen diákváros fölötti, a Hold fele szálló hangjában ölt testet, ha ugyan testnek, anyagnak foghatnánk föl a rezgést, mint akusztikai jelenséget. Lásd Heisenbergnél! És lásd Ady Endre versében: „*finom remegések az erőm*”:

„– Honfitárs – szólt behízeltő meleg hangon (Pogrányi); amely lágy hangra Kavaczkynak oszlani kezdett haragja –, honfitárs, béküljünk ki. Ígérem, nem csalom el többé kutyádat, csak engedd meg, hogy néha hallgassam jóízű ugatását, amely gyermekkoromra emlékeztet...”

Élet és halál nem csupán közhelyszerűen, de szövegszervezési szempontból is párban jár Krúdynál...

A kutyát, Kavaczký komondorját, Poprádnak hívják. Igen, a magyar kutyanévadás jellegzetes vonása ez, hogy folyókról nevezi el a négylábú kedvenceit: Tisza, Sajó, Bodri (a Bodrogból)... S most a hűtlen folyó nevével, a Popráddal egy valóban hűtlen kutyát szólít a gazdája. Igaz, Poprád csak annyiban hűtlen, hogy Heidelbergra sok százados utcáin át egy másik magyarhoz szökik, hogy ugatásával álmod hozzon az idegenben rossz alvó atyáfinak.

A két honfitárs, amolyan magyar Castor és Pollux, szobabérlő-társak lesznek az órásmester és leányának házában. (A testvérgyilkosságot majd a harmadik magyar követi el.) Az öregedő órásmester és Liza múzsai állapotban élnek életüket, egyik oboázik, másik hárfázik. Az ő létezésük egymástól szinte hermetizáltan elkülönül, s a valóságon kívüli. A „*dallamosított időt*” inkarnálják. Az idős órás így vallott: „*Mikor legrosszabbul jártak az órácskák, mikor egyre-másra adogattam el boltom kincseit, még akkor sem jutott sohasem eszembe, hogy meg is lehet halni. Hogy majd nem fogok többé oboázni itt, a csendes házban, és azokat a kerekecskéket, amelyeket még eddig nem raktam fel, más fogja betenni megillető helyükre.*” (Az oboa az életöröm hangszere. Lásd a *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című regényt!) Halálakor az elbeszélő az óra és a szív között elvégzi a teljes névátvitelt: „*A régi szerkezet még egy utolsót ketyegett, aztán megszűnt ketyegni. Az óra teljesen elromlott, nem volt mester, aki többé megindítani tudta volna.*”

Idő kérdése csak, hogy Lizi (Wart Erzsébet) melyik magyart választja: Kavaczkýt vagy Pogrányit? Az olvasó a rokonabb lelket, Pogrányit sejtí, véli, hogy költői alkata nyeri el majd a szőke hajú és kék szemű Lizi kezét. A lány szerelmét, aki mintha egy Goethe-versből lépett volna elénk. Pogrányi, hiszen ő égi boldogságot eszményítve „*csengő-bongó szonettben énekelt arról, hogy akkor szeretne meghalni, amikor virágok nyílnak sírdombján, hogy a virágokból bokréttát köthessen egy szőke, halavány és kék szemű leány...*” Kavaczkynak ennyi csak a földhözragadt boldogság-képe Lizivel kapcsolatban: „*Bezzeg, ha Nizsderben olyan asszony volna, mint Lizike, a tótok nem hordanák el a várfalak tégláit, midőn házat építenek.*” Lizikének, az európai múzsának édesapja testámentuma szerint az a magyar férfi kell, aki egy felvidéki várból aranyat-ezüstöt kap számolatlanul. Bár a má-

sikba, a bohém (Riminszky szerint csak egyszerűen alkoholisták) költőbe szerelmes.

A Wart-történet kancsalít Goethe Werther-sztorijára, annak paródiájaként is olvasható, egészen addig, míg az esküvőről igen gyakorlatiasan megszökteti Erzsébetet az addig méla fölösleges harmadik, Pogrányi Sámuel. (Néki meg keresztneve rímelt a házasságra parancsot adó örökhatyó Wart Sámuelére. Önmagában ez is komoly, megbecsülendő „hagyomány” a hárfás Erzsébet, anticipáció az olvasó számára.) A szerelmi háromszög a továbbiakban négyszögösödik. Riminszky is életre szólóan, tehát halálosan beleszeret Wart Erzsébetbe.

Élet és halál nem csupán közhelyszerűen, de szövegszervezési szempontból is párban jár Krúdynál, úgy mint a a heidelbergai Poprád kutya és Ancsurka Anci macskája Podolinban s a nizsderi várban. Utóbbiban már együtt lakozik a kiszolgált, fogatlan eb és az Anci-cica. A regényben miképpen esküvő és halotti tor éri egymást, úgy találkozik minden, ami régi, mindennel, ami újdonság. De még – nem mellékesen – a kutya-macskaságon túl olyan fogalom-párok, amelyek egymás pólusai is, mint a képzelet és a valóság, az élet és az álom...

Szinte Mikszáth Kálmán regényeinek példás közelségét érezzük, amikor Kavaczký várúri parancsára, akár a középkorban, a gentleman Krumpli Györgyre háromszor huszonöt botütést mér Komárominé. (Krumpli György, aki világot látott modern ember volt, s szivarozott, pusztá véleménynyilvánítása miatt fenytették meg, s jellemző rá, hogy jogállamban józan-öntudatos – nem pedig transzban élő – polgárként gondolkodva mindössze ügyvédet akart fogadni a rajta esett méltánytalanság orvoslására.) Régi és új dualizmusára ismerünk, amikor Kavaczký külhonban az esküvőjét s hazaindulását, Heidelbergából Nizsderre tervezi: „...*Kavaczký ugyanis fejébe vette, hogy ő nem utazik vasúton haza Magyarországra, hanem hintón, mint az ősei jártak. Négylovas hintón akar utazni, hajdával.*” A világtól elrekesztve és önmagát is száműzve a nizsderi várban Wart Erzsébet úgy panaszkodik, hogy a modernitás képeibe torkolnak mélylélektani megfigyelésének asszociációi, nem pedig a hagyományos mechanikájú órák és a szív dolgai között teremt névátvitelt: „*Mint mikor a telegráfdrót elszakad, valahol a hegyek között, és két messze fekvő állomás, amely eddig a drót révén mindig egymás közelében volt, egyszerre eltávolodik egymástól... Az az idegszál szakadt el a fejemben, amelyen át a való élet telegráfzott az álmod világával. Többé nincsen átmenet a valóságból a képzeletbe. Vagy fáj az élet, vagy pedig nem is tudok arról, hogy élek.*”

Heidelbergában a szüntelen hárfázások és álmodozások idején nem gondolta volna az olvasó, hogy krimibe, rémregénybe illő fordulatok gyorsítják föl a cselekmény menetét, hogy majd tizenhat esztendő egyszerűen kihagyhassunk egyetlen – filmes nyelven szólva – snittel. Kavaczkýt, Pogrányit, Riminszkyt és Wart Erzsébetet együtt utoljára egy erdei vendégfogadónál látjuk együtt. Egy ötödik szereplőt, nomen est omen, Schiller Siegfriedet, párbaj-szekundánságra kér fel Riminszky, de a férfias küzdelemből Pogrányi lemeszárllása lesz. (A későbbiekben derül ki: Riminszky volt a hóhér.) Nász helyett Wart Erzsébetre a legbrutálisabb magány, menekülés vár a szép házassággal társított várúrniőség helyett. További szökés. Világhírű műlovarnó válik belőle, férfiszíveken tapodó, femme fatale: „...*a csodák ösvényén egy vándor cirkusztársasághoz vetődött, és Európa egyik leghíresebb lovarnőjévé lett néhány esztendő alatt... Az angolon kívül számos más imádója is volt Wart Erzsébetnek, akit a cirkusz romantikus világában nem ismertek*

más néven, mint a jégkeblű hölgynek.” Szíve hideg lett, pillantása, mint a mezítelen kard. Petőfi Sándor mondta hajdanában Goetheről, hogy nem szeretheti, mivel a szíve hideg gyémánt. Krúdy ehhez a metaforához az egész regényben ragaszkodik. (Mint szerelme meggyilkolásának szemtanúját megtalálja Schiller Siegfriedet is. Elválaszthatatlanul cseng a két név a magyar fülben: Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényében is majd Nyilas Misiék párban játszanak ólommal kiönthető szobrocskáik öntőformáival.)

Amikor Erzsébet pályája csillaga hanyatlani kezdett, elfogadta Kavaczký hívását, közeledését. Bosszúja kíméletlen volt: ígért csókjával öngyilkosságra vette rá meggyilkolt szerelme, Pogrányi elválaszthatatlannak tűnő örök barátját, Kavaczkýt – az első kérőjét. (Pedig ő ártatlan volt a merénylet dolgában.)

Riminszkyvel való szerelmének maradt egyedül realitása és irrealitása.

1900-ban az elbeszélő még mit sem tudhatott a Stochholm-szindrómáról, amely szerint az áldozatok megszeretik hóhéraikat. Krúdy a XIX. század végén már ennyire jól ismerte az emberi pszichét. Riminszky ugyan megtalálja Wart Erzsébet szőke hajának, kék szemének a szépségét egy fiatal tót lánykában, Prihoda Annában, aki ugyan nem költői lélek, de nem is vált démonivá még a nizsderi várfogsága idején sem a gyémánt-hideg szívű asszony cselédjeként. A hóhullásról az angyalok krumpliszászákjából kidőlő nagyon is földi étek jut az eszébe... Naplója szőszegény, s ami költői abban, azok csak kérdések, Wart Erzsébet kérdései, amikre honnan is tudott volna választ adni a tanulatlan cselédlány. Így a valahai hárfás és műlovar asszony kérdései valóban költői kérdések maradtak:

„– Tudod-e, hogy milyen az a szerelem, amely egy csöppnyi boldogságot, örömet nem szerez, csak fájdalmat?

– Szenvedtél-e már, sirtál-e már hosszú éjjeleken, amikor senki nem hallotta?

– Mondd, te lány, tudod-e, mily keserű a könny, amelyet senki nem lát, föl nem csókol?”

Riminszky életének nagy szerelmét cserélné fiatalabba. Ancsurka Lizi alteregója. Egy mondatban valóban helyettes-kísértet is egy föl villanó kép erejéig: „...az emberek olyan furcsán néztek reám, mint egy kísértetre”. Riminszky akkor ítéltetett az elbeszélő szerint, amikor a tizenegyedik fejezet elején Lőcséről jövet nem hazament, vagyis Ancsurkához, hanem másra vágyott, a „rosszabbikra”. Krúdy bor-metaforával érzékelteti – ókori toposzra játszva – hogy itt tévedt és vétett azzal, hogy nem az otthon irányába fordult. Márpedig nem a jót, a szelíd cicával játszó leányt választotta, hanem önkéntelenül azt a másik világot, amelynek a cirkusz vadállatai ismerősek. A démoni nőt, hogy beteljesítse az idősödő férfi vesztét: „Egyszerre – maga sem tudta, hogyan – megkívánt egy ital bort a rongyos csárda borából, bár otthon aszút ihatott volna...”

E metafora visszautal arra az aranykori tokaji borra, amit a szerzetesek ittak a kilencedik fejezetben, de a latinok epigramma-igazságára is utal. A vándormotívumot Janus Pannoniusz is megverselte, milyen balga az, aki lőrét iszik a kocsmában, míg otthon falernusi várná, vagyis az illető úr felesége otthon szebb minden idegen örömtanyán található nőnél: „Míg más ágya ropog, ledér, alattad, /nőd ágyát, Severus, nagyon kíméled. / Mint Hodus, ki falernumit vedelhet / otthon – s lőre után lebujba császárkál.” (Janus Pannoniusz: In adulterum. Csorba Győző fordítása)

A boldogtalanná egész életére sebződött Wart Erzsébet ekkor már a harmadik, még életben lévő férfit is a másvilágba tessékeli barátai-szerelmei és egyben egyik ellenfele, Kavaczký után, akivel méregpoharat itatott ki a csókért. Riminszky beteg szíve nem bírta el a hús-vér „szellem” csókra is kész közelségét. Ekkorra ugyanis már ő, a régi heidelbergai Lizi, az új nizsderi, Dunajec-völgyi és podolini kísértet. Persze temetése, akár egy Mikszáth-hőse, megrendezett volt csak. (Ráadásul Pogrányi Sámuelként tették kőkoporsóba.)

A szerelmi bánattól és gyásztól stigmatizált személyiség boldogtalanul is boldogítani tudja a környék egyszerű és szegény lakóit. Az Őszi versenyek hősnője már mesterségül választja az erőszakos boldogítást, s válik a Tanácsköztársaság allegóriájává. A podolini kísértet „Igen jóindulatú, csendes kísértetnek bizonyult.”

Nem csodálkoznék, hogy a *Testamentumát* író Juhász Gyulára is hatással lett volna Krúdy varázslata:

*Ó, én senkit se háborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
Csak megnézném, hogy kék-e még az ég
És van-e még magyar dal Váradon?
Csak meghallgatnám, sír-e a szegény,
Világ árváját sorsa veri még?
Van-e még könny a nefejejs szemén?
Szeretnék néha visszajönni még!*

Wart Erzsébet még aranypénzeket is szórt a derék tót parasztok lépteit elé. Krúdy számára még nem volt pejoratív csengetése ennek a népmegnevezésnek: tót... Becézte is a szlovák embert. Tótocka... Különösen kedves lehetett számára a valóság minden eleme, amit szavakkal föl lehet mutatni. A szlovák anyanyelv dicsérete is ott van Ancsurka kezének megkérése pillanatában, hiszen lublói jövődöbelijé a francia Rivierán „hazai tót nyelven vallott neki szerelmet”. Ancsurkának és az Amerikát járt gentleman szlovák fiának már nem külön pólusok a szülőföld és Európa. Ők nem lesznek az élet süllyedő hősei. Sőt!

*A hóhullásról
az angyalok krumpliszászákjából kidőlő
nagyon is földi étek jut az eszébe...*

S mennyi kedvesség rejlik, s mennyi, még a világba vetett, bizalom csak Krúdy kicsinyítő képzőiben! Íme, a regiszterük: Ancsurka – barátocska – boltocka – krumplicska – macskácska – órácska – órakerekecske – szolgácska – tótocka – városka.

Kevés, ehhez hasonló optimista regényt írtak nálunk, amelyben a gyász és az öröm nem csupán egyensúlyban van, hanem az élet diadala ad választ és vigaszt a mulandósággal terhes létre. Ami után már az az újabb kérdés merül föl az olvasóban, hogy „hogyan lehetne elsvindlizni a halált?”

A Poprád folyó jelzője, mint majd az első világháborúban Szerbiáé, a kutya lett. Kutya Poprád, aki idegenbe szaladt. De a hű eb emlékét idézi a regényben, s igen egyértelműen. A vak muzsikos, Péter bátya, akinek a hangszere nem az oboa, nem a hárfá, nem is a kuruc Kállay János korát idéző, lipovnicai kolostorban barátok által őrzött tárogató, hanem csupán

egy trombita, amin egyedül a Rákóczi-indulót tudta vég nélkül játszani, így beszélt: „Már éppen a Poprádnak akartam menni! Jaj, be szépen csalogatott, hívogatott az a kutya folyó!”

A mai napig még a szitokszó is a hú eb képzetét kelti, a kutya Poprád a Poprád kutyáét, aki fogatlanul és végelgyengülésben múlt ki a nyolcadik fejezetben, amikor a regény már háromnegyedéig ért. A kutyahúségről egyedül Prihoda Anna, Ancsurka emlékezik meg naplójában. Poprádot a trombitás Péter bátya temette a sűrű havazásban, egy komondort a fehérségbe. Egy ízben a téli tájkép lefestésekor a Poprád folyót is tetszhalottnak láttatta Krúdy, nem csupán a kutyát. Ez a regény egyik leggyönyörűbb metaforája: „Olyan volt a Poprád a fehér téli szemfedő alatt, mintha meghalt volna.”

A Poprád folyó persze csak elalszik, nem hal meg. A Poprád kimúlt kutyának pedig Páter bátya vakvezető kutyája

lesz a helyettes kutyája, eb-alteregója, a ki nem veszett hűség szép továbbélésének szimbolizálására: „Néha azt hiszem, Filkó, hogy te nem vagy más mint az öreg Poprád, az én régi barátom. Vagy legalábbis Poprádnak a fia... Itt éltünk sokáig ezek között a falak között. Voltak vig és szomorú napok; néha daloltunk, máskor búsultunk...”

A mű tizenkettedik (az óra körbejárt) fejezetének, a könyv végére az író a dátumot is megjelöli: „A regényt írtam 1900-ban”. Krúdy a XX. századba lépve: már virtuóz prózaíróként is a legjelentősebb költőink egyike, a lírai regény nagymestere. Kosztolányit parafrázálva: nyelvünk erős vára. 1900-ban Wart Erzsébet hárfázta be a niszderi vár éjszakáját. Az író halála után elég két-három évtized, s a nagyvilágban – Márai Sándor versének tanúsága szerint – már „Krúdy hárfázza be az ausztrál éjszakát” is.

Medvemese tigrincseknek és ősz sutáknak

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Ezt a könyvet jobb olvasni, mint írni róla. 21 korábban jelent opus füzérben – élmény. Sziporkázó poénok, nyelvi lelemények, szóképzés, nem öncélú szóviccek, szellemes nyelvi játékok, mindez nagy elméleti háttérrel biztosított alkalmazott nyelvtudományi, filozófiai köntösben, remekírással.

De miről szól? Mert tájékoztatásul azért azt is össze kell foglalni. Medvés mesék, de nem mesés medvékkel. Nagyon egyszerűen: „A világ teremtése”, csak úgy, indításként. Mert a „Legfőbb Istenre rájött a világteremthetnék”. Húséges és készséges segítője nekilódult: a bűvárvöcsök és a tengerfenék találkozása a világtengerben. Maga a szürrealista szépség, kezdődik a posztmodern meséskedés. A világ teremtése nyelvi kalandvágyból. A bűvárvöcsök újra és újra alámerül, lyukra fut, de előbb-utóbb meglátja a valagút végét. Addig-addig vöckölődik a világok között, amíg kialakul a világ szerkezete: látható, érzékelhető, a világ gömbölyű. A Szerző időben, térben és vízben mozgatja a szereplőket, az idősíkok mozgásával mozdítja az olvasó fantáziáját. A Teremtő, a Legfőbb Isten dönt: menj, keress, kutass! Kitüntet, megállapít: ez a Föld. És magyaráz, te csak tedd, amit mond. Benépesült a világ élőlényekkel, minden szépen alakult. A Legfőbb Isten létrehozta „valamennyi lelket, s elosztotta az élőlények között”. Lett is ebből kalamajka, „megindult a harc a lelkek birtoklásáért, megtestesítéséért” (19.). A medvék persze kevesellték a nekik szánt lélekadagot, megszületik a medvebirodalom. Hosszú, viszontagságos küzdelem kezdődik, mely máig is tart. Amíg meg nem halunk.

De hol az ember? Medveálcra bújva ördögkodik, demokráciát játszik. (Hol tanulta?) De az erősebb medve van felül. A tigrisek ellen szövetkezik, az őszuták félve menekülnek. Ehhez megteremti a feltételeket, a hatalomhoz kidolgozza a

medvenyelvet, medveszótár szabályozza, mit mondhatsz, mi a veszélyes, mi a tilos (29–34.). Folyik a medvegyelés: aki nem lép egyszerre, nem kap mézet estére. Medvegyegyletek alakulnak, medvegyuniók jönnek létre, megy a területrendezés (értsd: tisztogatás). Fitog az erő, néha pang a pity, csak a madár látja a jövőt. (De hol a kenyér?) A mese egyszer véget ér. A medve és a panda már-már egyetért, de „ösvényeik keresztezik egymást”. A világ meg nem vesz tudomást „törekvéseik valódi mozgatórugójáról. Aztán amikor majd észreveszi, már késő” (99.).

A mese mindig tanulsággal zárul. Még ha fáj is. A tanulságot rögzítendő, a Szerző mint a jó tanár, didaktikusan, előhozakodik igaz történetekkel. Ennek megfelelően beszédmodot vált: publicisztika, politológia fegyelmez és figyelmeztet, minden izm(us)os modernség átgondolására készlet. A mába érkezünk. Ideje felébredni. A medvék nem veszték ki, csak átalakultak, újra szerveződnek, nyelvezettel, uniókkal. Korok, mázak, mezek. És a mézek? Ennek mi lesz a vége...?

Miközben jól szórakozik az olvasó, belegendol a szövegbe: medvenyelvelés, medvenyelvelőknek, a medvegyenlőség jegyében? Több tanulságot szűrhet le. Nyelveteket ne a mézes bödönre fenjétek, nyelveteket nagyobb fába vájjátok, s azon köszörüljétek. Van élet a medvebirodalom túl, a világegyetem tágasabb, s túl az Óperencián boldogok leszünk. Ez olyan operett, ahol nincs medvetánc, a medvék nem tudnak kánkánt járni, a csárdásban összeakad a lábuk, a közönség harsányan kacag, ha ilyet lát, s talán a medvék is elszégyellnék magukat medveszelfizés közben. De erre azért ne számítsunk, a szelfizők önimádók. Ez nem az a „Medvetánc”. Még medvepuszi is pusszan. Ám a finoman brummogók, meg a poszáták és a kankalinkák még lendíthetnek a dolgokon.

Mese ez vagy valóság? Med(ve)valósult álom. Nem mese ez, riasztó valóság groteszkbe csomagolva. Nagyon szellemes, olykor mókás nyelviség, de komor a történet. A történetünk. Ám így könnyebben éljük meg, amíg a profán, de simán bután zagyrösztyök végleg el nem orozzák előlünk a mézes bödönt.

Nagyon komoly dolgokról van szó, illik-e hozzá a megjelenítő nyelvi kifejezés, mint forma? Itt „*a tartalom: a világ (...), a forma pedig az a mód, ahogyan a világról való beszéd kifejező, művészi beszéddé szerveződik*”. A világ nem szerveződik művészi formává. „*A világról szóló beszéd viszont már formává lehet: az új forma mindig a világról szóló beszéd megváltoztatását feltételezi*” (Bretter György, Párbeszéd a vágyakkal, 287.). A játékoság animációs filmet villant fel: *A világ teremtése benne-mozgásokkal* – A filmet felnőtteknek csak gyermekek felügyelete mellett ajánljuk.

*Bízzál magadban, segíts magadon,
a Legfőbb Isten is megsegít.
Nélküle magyarázhatsz, amit akarsz.*

Medvemese – ezzel a keresztnévvel a nevelőnő, korunk nőrsze besegít az interpretálásba, (f)észbuk nem akadály. Magyarázatba kezd medvelégedetleneknek. A Legfőbb Isten teszi a dolgát, jó, ha ráhallgatsz, bűvárokodj, szállj alá, a mélytenger-valagút fényei határtalan perspektívát kínálnak. Aki örömvöcsök akar lenni, a mélybe kell annak menni. Alászállni, hempergőzni, vöckölni... Aztán: kelj fel és járj, emelkedhetsz is. Ha csak a magasban lebegsz, még elhiszed, hogy ott is vagy, fenn. De nincs viszonyítás, mihez képest a fenn? Nem járod be az egészet, nem tudod, mi is a szint, mit is ér a szint? Azt hiszed: valami. A részvilág-magyarázók nem vöcsök. A vöcsök, az valami. A bűvárvöcsök mélyre hág, de tudja, mi van ott, s ha feljebb kapaszkodni sikerül, visszanéz. És kezdi előlről – tudásszerzés kalandvágyból. Ábel is megjárta, a nyápic, kancsal, sokdioptriás francia, „*az egyedi egyetemes*” szellemi kalandot vitt végig. Mert aki lehorgonyoz fenn, s onnét magyarázza a világot, hát hiteltelen. Sokan vannak. És a végén elámulunk, mit nem tudunk. Egy magyar juhász, aki féltette nyáját, így bízta ővét: medvekékre, bégetők! Építeni! De jó lesz a kalapács, meg a toll is. Csak ne romboljatok. Legfőbb lélek az ember. A lélekvesztők sülyesztenek. 10 szép szó is elég lenne, kincs, ami van, néhányan megtalálták. Bízzál magadban, segíts magadon, a Legfőbb Isten is megsegít. Nélküle magyarázhatsz, amit akarsz. Vigyázat hát, vöcsök! Szemeteket a valagút végére vessétek! És feljebb!

A nebulók felajzottan kirajzoltak. Emesék mire valók?

És mégis mozog az elme, erről tesz a Szerző. Mozgásba lendül a gondolkodás. Átfutunk a teremtéstől a különböző diszciplínákon, és ízlelgetjük, újra átvesszük: Newton matematikai modelljében az univerzumot strukturáló titokzatos erő, a szigorú karteziánus iskola, a jezsuiták által a spiritualista Descartes támogatása a túlzott materializmus ellenében, a kanti gondolkodás, az a liberális szellem, mely „*optimistán bízik az isten adta értelem által megvilágosodott emberben, tiszteli a rendet és az államot, a progresszív fejlődés formális feltételét*”. (Bővebben lásd Pierre Chaunu, Felvilágosodás, ford.: Nagy Géza, Osiris Kiadó, Bp., 1998) Nos, a medvek tesznek róla, hogy mindez cáfolható legyen. A transzcendens isten és a teremtett világ az idő, a tér, a népesedés, a mikrobiológia, az elektrotechnika totalitásában

– „benne-levés” a javából, és már Heideggernél járunk. Episztemológiai erőfeszítések az ontológia síkján, lassan érlelődik, átgondolásra, egy „új felvilágosodás”. Megérett a helyzet.

Gyakori vita: alkotás-e a fordítás? Sokan állítják, nem, pusztá(y) reprodukálás. A jó fordító hozzátesz az eredetihez, átkölti, s így alkotótárs lesz. Kosztolányi Baudelaire-fordításai kapcsán felvetődik: ez tiszta Baudelaire. Írhatott-e Baudelaire-verset eredetiben, franciául Kosztolányi? Hiszen kiváló költő volt, és nagyon tudott franciául. Bírta a nyelvet. E kötet írásai is adják a kérdést, illetve a választ: ha csupán fordítás volna, akkor akként is remeklésnek kellene mondanunk. (A „ferdítette” bejegyzés képzelt dilemmák játékos futtatását megengedi és el is oszlatja.) Önálló alkotás. Tényleg, ki az a Janus Desertus? Janus-arcú huncutság. (Volt már ilyenre példa a magyar irodalomban is.) Valami János, és valaki látta is kivonulni Szombathelyről, nem a sivatagba, hanem a festői fekvésű Horvátzsidányba. De nem vonult vissza, hol itt, hol ott bukkan fel. Jár a viharos volokalamzski országúton és az ékes nyugati térségben. Hihetünk az informátorunknak, az illető vas(i)lapokat forgat, az izzó sorokból sok mindent kiolvas.

Tartom, amit az elején írtam: nagyon ajánlott olvasmány (egyéb kötelezők mellett). 21 darab (elbeszélés, tanulmány, jegyzet), játékos szám, nyerni s veszíteni lehet. Nem csak nyelvvelőknek. Nem csak nyelvvelésre.

SZ. TÓTH GYULA

Janus Desertus: Fabulae de Urso maiore – Mesék a Nagy Medvéről, Magyarra fordította: Pusztay János, Vár Ucca Műhely, Veszprém, 2013



Janus Desertus *Fabulae de Urso maiore*

Mesék a Nagy Medvéről

Magyarra fordította: Pusztay János

Vár Ucca Műhely
Veszprém

LUKÁTS JÁNOS

Krokodil a Balatonban

Szünidei elbeszélés

Gyér taps, sűrű lábcsozogás, a kevésszámú néző morgolódva hagyta maga mögött a cirkuszsátrat. Bukás volt ez a javából. A függönyhúzókat összehúzta a függönyöket, a direktor törölte homlokáról a hideg verejtéket, úgy sóhajtott a porondmester felé: – Máté, Máté, találjon ki valamit, mert még a végén mehetünk vissza dolgozni!

Csala Máté porondmester elkomorult erre a fenyegetésre, megmorzsolta bal fülcimpáját, ami nála a gondolkodás biztos jele volt, aztán mintha magának mondta volna: – Holnap délig bízzon bennem, direktorkám! – A direktorkám pimasz bizalmaskodás volt, amit csak akkor engedett meg magának Csala Máté porondmester, ha valóban motoszkált ötlet a fejében.

Másnap reggel végigjárta a balatonbölényesi vendéglőket: – Készüljenek fel, séf uraim, ma nagy forgalmuk lesz! – A séf urak kikacagták: – Ugyan, bohóc úr, hiszen ragyog a nap, meleg a víz, mindenki a parton hűsöl, nem lesz ebből forgalom! – Csala Máté morzsolgatta mindentudó fülcimpáját: – Én szoltam! – és indult vissza a cirkuszsátor felé.

A direktor nem hitt a szemének, amikor az utcára lépett, a fagyaltosnál is, a borbélynál is ugyanaz a felirat kiáltott a betérő vendégek: MA ELEFÁNTFÜRÖSZTÉS! NEKED IS OTT A HELYED! – aki elolvasta, megnevette. Az autóbusz állomáson meg így szólt a felirat: NE UTAZZON SEHOVA! MA ELEFÁNTOT FÜRÖSZTÜNK! – Az emberek csóválták a fejüket. A direktor zavartan szorongatta cilinderét:

– Máté, Máté, de hát hol az az elefánt?

– Milyen elefánt? – bámult direktorára Csala Máté porondmester.

– Hát, amit itt maga ígér!

– Direktorkám, ki ígér itt elefántot? Én cirkuszt ígerek! – és a porondmester nesztelen pumaléptekkel távozott.

A bölényesi utcákon már reggel óta díszlegetek a cirkalmas végű nyilacsákák, amelyek mind a Balaton-part felé mutattak: ELEFÁNTOT LÁTNI AKAR? KI A PARTRA GYORSAN, HAMAR!, meg azt mondja: ILYET A PART SOSE LÁTOTT! MOSSÁK MÁR AZ ELEFÁNTOT! – Az emberek hitték is, meg nem is a dolgot, azért kióvatoskodtak a part felé.

Csala Máté bérelt egy horgászstéget, a stég végébe egy hatalmas hordót állított, tarka kendőkből pedig óriási törülközőt fércelt. Egy kisfiú, az óvatosabbak közül, odasomfordált hozzá, úgy kérdezte: – Cirkusz bácsi, nem harap az elefánt?

– Nem az! – mosolygott rá a porondmester. – De vigyázzál, nehogy a lábára lépjél! – Most egy cserfes kislány ugrándozott feléjük: – Hát én megmoshatom az orrát annak a nagy állatnak? – és kezében egy öklömnyi szivacsot szorongatott: –

Előbb a magadét! – de azért egy mosolyt is küldött a porondmester a bátor vállalkozónak.

Máté elvonult egy sörforrásba, ahonnan szemmel tarthatta a partot és a stéget. A népek lassan gyülekeztek, volt, aki a fák alá húzódott, volt, aki a nádas széléig merészkedett. – Merre lesz a fürdetés? – kérdezték egymást. A bizalmatlan azt pumogta: – Csak nem abban a hordóban akarják...? – és a stég felé mutogatott. Egy türelmetlen összecsapta a tenyerét: – Lásuk, hát azt az elefántot! – A direktor kockás micisapka alá rejtőzött, és eltakarta a szemét.

Csala Máté összeszámolta a bámészkodókat, már elégnek találta őket, kikortyolta sörét, aztán kezeit az ég felé emelte, és a horgászstégre rohant: – Az elefántom! Az elefántom! – és kétségbeesetten szaladgált le-föl a parton és a stégen, a nádas és a sörforrás között. A stég alól, ahol eddig csöndben kuporgott, a függönyhúzókat mázolt elő, és a tó közepe felé mutogatott, ahol semmi se látszott: – Ott, ott! Elvitte... – és a porondmester nyakába borult.

– Ki vitt el... és mit? – kérdezték a nézelődők. – És hol az elefánt? Mit vitt el az elefánt? – A gyerekek bőgni kezdtek: – Akkor most kit fognak megfűhürdetni?

Szép tolongás volt már a parton, a porondmester magyarázott drámai mozdulatokkal, a függönyhúzókat hevesen bölögette neki: – Elvitte... a szájában tartotta... ott viszi... látják...! – és mutogatott a tó sima tükre felé.

– Azt a nagy állatot? De hát mi vihet el egy elefántot?

– Hát a krokodil! – és kimondta a porondmester a szörnyű varázsszót, amittől mind elrémültek a parton ácsorgók. – Bizony! Utánunk sompolygott a krokodilunk, aztán a vízbe rántotta az elefántunkat, aztán megforgatta a szájában, aztán a víz alá rántotta, aztán elúszott vele...

– Én láttam, hogy a hátán vitte, és ilyen gyorsan úszott... – mutatta egy rövidlátó kövér horgász, hogy milyen gyorsan úszott a krokodil, hátán az elefánttal.

– Ugye, maga is látta... – Aztán egy okoskodó halkán megkérdezte (mindig ebből szokott támadni a baj!): – De hol volt tegnap este az elefánt... meg a krokodil? Mert a cirkuszban nem láttuk...

– Szabadnapjuk volt... – nyelt egyet a porondmester. – Kimenőnapjuk volt... – mondta a függönyhúzó... aztán ő is nyelt egyet. – És most kimentek... – röhögött föl egy mókaskedvű.

– Mama, én utánuk úszok! – rikkantotta egy bátor kisfiú, és készült a vízbe vetni magát. – Úszol ám a... – és fülénél fogva rántotta vissza gyermekét a reszkető anyá.

A porondmester megemlítette, hogy volt már példa rá, hogy a krokodil elvitte az elefántot... – Elvitte hajókázn! – röhintett közbe a mókáskedvű – Meg, hogy az elefánt vitte el a krokodilt. – Ezen azért mindenki kacagott. – De ez ritkán fordul elő, és utána – következett a szigorú tanulság – utána mind a ketten büntetésül éhezhetek két napig. – A függönyhúzóató buzgón bólogatott a porondmesternek.

– És most mi lesz? – kérdezték jobbról-balról. Volt, aki az elefántot sajnálta, akit ugyebár az a fenevad hurcol éppen valahol... Volt, aki a krokodilt sajnálta, hogy azzal a nagy tettel a nyakában kénytelen tempózni... És voltak sanda praktikusak is: – És mi lesz az esti előadással, mink már tegnap megvettük a jegyet – és szúrós szemmel néztek a két cirkuszfira (a direktor micisapkájában a tömeg közé vegyült).

– Anyu... – cibálta a bátor kisfiú anyja kezét – amíg az elefánt előkerül, én megyek fürdeni – és elszántan indult a vízbe. – Sehová se mész! Mit képzelsz, hátha itt ólálkodik! – az aggódó anya sikoltott, a többi felnőttben is kezdett nagyra nőni a rémület a krokodiltól. A gyerekek bátorsága pedig percről-percre nőtt. Most már mindegyik a vízbe kíváncszott. Sőt, mutogatták is egymásnak, ki mit látott, vagy látni akart: – Ott... az a feje... az a farka... látom... jön kifelé.

A porondmester megmorzsolta bal cimpáját, várt még egy kicsit, aztán megfontoltan közölte: – Mindig így szokták csinálni, előbb lubickolnak, aztán csendben partra jönnek, és készülnek az esti fellépésre.

– Maguk meg közben megtörülik őket a nagykendővel, ühehe! – vihogott a rövidlátó horgász, és a pocakját csapkodta.

– Addig fagyaltotzassák meg a gyerekeket – adta a bölcs tanácsot Csala Máté, de a gyereknépet most mintha még a fagyalt sem érdekelte volna.

– Lehet, hogy megint átúsznak a túlsó partra! – súgta olyan hangosan a függönyhúzóató, hogy mindenki meghallotta. Többen előkapták mobiltelefonjukat és gyorsan felhívták túlparti ismerőseiket. – Szörnyű veszedelem... Roppant jó cirkusz lesz... – ki hogyan értékelte a váratlan vízi vizitelőket.

Lukács János Május

Vízszín egével kékllett rám a május
s az égre vén fenyők írtak jelet
a gyanta csendben cseppent és magányos
őzek legelték a friss réteket

Nem volt mellettem lány, csak egymagamban
feküdtem ott, tőlük szöktem talán
élet forrt titkon fáradt tagjaimban
pihentem pajkos fenyvek oldalán

Nem éreztem, hogy múlt a perc s az óra
csak ringatóztam saját sorsomon
fejem felett az idő szállt dohogva

s meg-megbotlott a fenyőormokon.
Én, kis bogár, lapultam a homokba,
csak szellő fújta gyáva homlokom.

Csala Máté gondterhelten képet vágott: – Estére mindig visszajönnek. Persze van olyan... – húzta a szót, figyelte a hatást – van olyan, hogy a krokodil elfárad, olyankor az elefánt húzza maga után – a hallgatóság álmélkodott. – Kötélen, amit az ormányában tart! – tódított a függönyhúzóató. A gyerekek közül persze rögtön volt, aki krokodil akart lenni, a másik meg elefánt.

A mai strandolásnak lóttak, az anyák terelgették gyermekeiket a vendéglők felé, a papák még beugrottak egy-egy lélekmelegítő sörre. A cirkusz urai vártak még egy darabig, aztán ők is beszerénykedtek a Makkhetesbe, az volt legközelebb. A főúr mosolyogva jött eléjük: – Uraim, maguk ma a cég vendégei! Akkora volt a forgalmunk, mint legutóbb a focidöntőkor. – Csala Máté porondmester a direktorra sandított, ő a micisapkát formázgatta a markában: – Azért ez még kevés, Máté!

*Sejtelmesen rázogatta
a sokat megélt drapériát, és tette,
mintha vadakat tartana féken...*

– A cirkusz az elején kezdődik! – nagy bölcsesség lapult Csala Máté mondatában. Aztán a séfhez fordult diszkrét-félhangosan: – Legfőnök! Akar nekem adni egy kabátzsebnyi kockacukrot? A gyerekek között osztanám széjjel, akik drukoltak nekünk. – A séf a konyhalánnyal egész papírstanicli kockacukrot küldött, miközben valamiféle cukros bácsit emlegetett.

– Minek magának az a kockacukor? – gyanakodott a függönyhúzóató.

– Hát az elefántnak...! – rejtély volt a mondatban.

– Milyen elefántnak? – értetlenség volt a mondatban. Csala Máté mintha mosolygott volna: – Függönykém! Lopakodjon vissza a Balaton-partra, és szerezzen be egy befőttesüvegnyi apróhalat. Ne túl aprót, de jó elevent. Ha valaki kérdezi, mondja, hogy a krokodilnak lesz! – A függönyhúzóatónak tátva marad a szája, a porondmesternek nem volt több dolga a Makkhetesben.

Már kezdés előtt egy félórával a cirkusz körül sétált fél Bölényes, az utolsó jegyeket pult alól, dupla áron kapkodták széjjel. Az emberek egymást kérdezték: – Na, visszajöttek? Melyik hozta a másikat? Fogadjunk, hogy... – nagy tétek röpködtek. A cirkuszosok hallgattak, mint akik semmit se tudnak.

Harsona szólt, dob szólt, fények rohangáltak körbe a sátorban. A függönyhúzóató nagy napja volt ma. Sejtelmesen rázogatta a sokat megélt drapériát, és tette, mintha vadakat tartana féken, akik kitörni készülnek a sátor báméskodóra. Előbb fejét dugta a függöny mögé, aztán nyugtató szavakat suttogott egy láthatatlan rendbontónak, majd maga is eltűnt a kortina mögött. Dulakodás zaja hallatszott. A porondmester buzdító szót szólt a függönyhúzó után, a nézők felé pedig nyugtató mosolyt küldött, de azok egyre izgatottabbak lettek.

– Most mit csinálnak, azok, ott bent? – kérdezte a délelőtti bátor kisfiú.

– Nem tudom, talán esznek – válaszolta a gyermekét nyugtatni vágyó anya.

– Mit esznek, egymást? – a kérdésre tömeges kacagás volt a válasz.

A porondmester megérezte, itt az alkalmas pillanat. A bátor kisfiú felé fordult: – Szeretnéd megetetni őket? – és Csala Máté előmutatta a kockacukros staniclit és az apróhalas befőttesüveget. A kisfiú már ugrott volna.

– Eszedbe ne jusson! – és a rémült anya átkarolta gyermekét. – Az anyuka is jöhet, együtt biztosan bátrabbak lesznek. – Azért ez nagy kihívás volt. A fiú már futott bátran, az aggódó anya inkább vánszorgott a nyomában. A közönség megtapsolta a vakmerő párost, óriási fütyök szabadultak el a szájba kapott ujjak közül, a talpak dobverőkként dobogtak a padlón. A porondmester ajkára tette az ujját, úgy intézkedett: – Csak halkan, mindjárt alszanak, kifáradtak. Azért ezt a néhány falatot még köszönik. És – benézett a függöny mögé – ez a szegény függönyhúzó odaszorult az elefánt alá. Mint egy kispárna... – Erre persze megint kipukkadt a nevetés.

A fiú egyik kezében ott volt a kockacukor, a másik kezét görcsösen szorongatta anyja, a fiú tétován nyújtotta ujjait a függöny mögé... Aztán visszarántotta, a cukor már nem volt benne, de a gyerek szemében példátlan büszkeség villant meg. – Elvette... éreztem... és köszöni, anya, köszöni... – az anya megölelte magzatát és indult volna vissza a padsorok közé. De a porondmester még tartogatott egy lehetőséget: – Most a kedves mama... – és köhögött egy zavartat. Gyermeke bátor anyja most nem lehetett gyáva nyúl, ő egy fürge halacska kapott a befőttesüvegből. A halacska fel-felugrott a reszkető kézből, de Csala Máté mindannyiszor visszapottyantotta az anyai tenyérbe. Az asszony tétován nyújtogatta baljával a halacska a függöny mögé, jobbával a gyermek bátor kezéből nyert egy csipetnyi biztatást. A függöny mögül váratlanul ormányforma nyúlt ki fürgén és elkapta a halat. Be is falta, miközben csámcsogott hozzá. Az anyának ennyi elég volt, botorkált vissza fiával a helyére. Tomboló tapsvihar kísérte, amely elnyelte a rövidlátó horgász morgolódását: – Olyan volt az az ormány, mint egy kabátujj! – de ki hall meg ilyen számárságot!

A beállott csendben a direktor leemelte cilinderét és közölte, hogy a főszereplők rendkívüli fáradtsága miatt a mai előadást holnapra halasztják, a megváltott jegyek érvényesek, legyen szerencsénk másnap is, nyugodalmas jóéjszakát a nagy-

rabecsült közönségnek, zárjanak szíves jóindulatukba, és a többi és a többi. A függönyhúzó után a porondmester is eltűnt a színről.

A nézők, vagy legalább az elszántabbak, együtt maradtak. Beültek a Makkhetesbe, tatár bifszteket ettek, öblös korsóból öntötték le sörrel, mint akik készülnek valamire.

– Csúful hülyére vettek minket itt, ma este... – kezdte egy szigorú bölényesi.

– Csak magukat... – tiltakozott egy hangos barátosi, a szomszéd városból. – Én kezdettől tudtam... – hogy mit tudott kezdettől, azt már nem mondhatta el, mert lehurrogták.

– Na, holnap lesz itt cirkusz, de azt mi rendezzük – és tükkehajú megmutatta az izomkötegeit. – Az elefántnak is, meg a krokinak is... – sziszegte a vaksi horgász.

– Tudja maga, mikor volt itt krokodil? Mikor én elefánt vagyok! – és az egyik sörbarát az asztalra csapott. Makkhetes úr ezt úgy értelmezte, hogy még egy rundot rendel a cirkusztársaság. Kihordta a rund sört és mellékesen megkérdezte: – Na, jó volt az előadás?

Csend felelt, valami krakogás, aztán a bátor fiúcska bátor anyukája morogta oda, zavart szégyenkezéssel: – Csak látta volna!

Mielőtt szétoszlottak, megfogadták, holnap nem tágítanak, kikutatják a cirkusz rejtett részeit is, kiforgatják az elefántketrecet is, meg a krokodilszállást is. Meg a függönyösét is, meg a porondosét is... Ezt már hazafelé menet sorolták nagy lelkesen.

Csala Máté hajnalban halk motozásra ébredt, fel is neszelt azonnal, mintha billegett volna a lelki egyensúlya. Kinézett a cirkuszkocsi ablakán. A direktor meg két porondfiú már bontogatta az égszínké sátrat, a vásznat csapkodta a szél, mintha nagy pofonokat osztogatna. Máté legalább is így értelmezte a zajt. A függönyhúzó föltekerte és megkötözte a szitává vékonyult bársonyköteget. Máté szótlanul beállt közéjük, csak utána kérdezte: – És most hová...

A cirkuszdirektor mintha nevetett volna a derengésben: – Hová? Hát megyünk át a túlsó partra, ahogy maga mondta, porondmesterkém. Az elefántot és a krokodilt már úgyis előreküldtük!



Ország László fotója

A centrum a semmiben

Szóról szóra

KURTA MISKA ROVATA

A centrum, mint semmi.

A semmi közepe.

Veleje a.

A centrum, mint... ez, meg az.

Teva Gödöllői Steril Centrum. Magyarán gyógyárugyár. Steril (nem annyira terméketlen, mint inkább csak tiszta, bacimentes, azaz fertőtlenített) anyagokat gyárt az egészségügynek, kórodának, rendelőnek, körorvosnak, mentőnek; bárkinek, akinek szüksége lehet rá. Kinek hogy. Kell vagy se. Azaz ez esetben a centrum nem egyéb, mint gyár.

Egészségügyi centrum. Azazhogy kórház. Semmi több, se kevesebb, se. Szinte mint Amerika! Mert ott látod az ánglus kiírást a bűnügyi mozi képládás vetítésén a képernyő kellős közepén. Ugyanaz. Ott, a centrumban. Hogy legyen mit másolniuk a helybéli – bennszülött – agyalágyultaknak. Eszemintjei a vakvilágnak. Mucsán innét, Mucsán túl. Valamicskével!... Nem sokkal. Óperenciával a közepiben.

A centrum, mint áruház, persze, az Állami Áruház már nem volt jó. Így jobb lett. Hamarost ezt is bezárták. Annyi! Kampec. (Dolóresz). Neki. Mert nekünk, azért, még nem. Anyyira nem kapkodjuk el! Arra még várni tessenek kicsikét.

Centrum – üzlet, bolt, intézet, iroda, pénztár, istálló, egyetem, kórház sat. helyett... Ne adj Isten raktár.

„*Fogászati centrum*”, vagy mi a Búsképű Lovag.

– A zápfogam (szájüreged centrumából) nem kéne? – válaszolod neki.

– Mér káromkodol? Neköd löhet, neköm nem? – mert hogy zápfog helyett kicsikét csúnyábbat mondott a koma.

L. iroda, italcentrum.

Ványai Fehér József

S felmagzik

A legeslegbelső körön

Maga a nyugtalanság

Lesz rendeződ, kételkedés

Igazságot szomjazó úr.

Ott víztelen kútfő-árnyék

Oltalmaz és tesz rabbá,

Szélről hányatott fellegek

Gondredők bús homlokodon.

De te ne félj koszba nyúlni!

Büntetésed lesz jutalmad,

A világ magába fordul,

S felmagzik lombtalan bánat.

A csapszék, mint *Centrum*. (Akkor már inkább Vákum. Bázis. Jobb, mint otthon...) Mármint a száraz gigának szeszt kínáló, megbízható és kívánatos helynek mondható kocsmá.

Centrum; ezeknek. Ezek sentruma. (Mármint a norvégjának.)

– Jó, hogy nem csentru! – a dáktalannál.

Csirió. (Ja, az más.) (I)sten, (i)sten.

Még rosszabb esetben a center szót használják. Ilyen center, olyan center. Mintha nem tudnák, hogy nekünk a center csatárt jelent, sőt, lehet centerhalf is az ember... Azaz közép-hátvéd!

Maradjunk a középcsatárnál.

Város esetében a Városnál.

Ugyanaz. Ott, a centrumban.
Hogy legyen mit másolniuk a helybéli
agyalágyultaknak.

„Város”... így hívja nem egy nép a környékünkön az adott település belvárosát. Igen, a helység magát.

A mások – a másik, a szomszéd – nyelvén. Mert átvette tőlünk. Hogy most mi tegyük ugyanezt a Centrumra – pláne ne Centerre – váltva.

A kutya meg a macska! (A szerzővel az önbírálat – lásd még öncenzúra! – több durva szót innét töröltet.)

(Be kár!) (...)

...Színház helyett nekik színjátszó – játékszíni – centrum. A kórodai bel-osztály nekik belgyógyászati centrum. A bíróság igazságügyi centrum. A hitelintézet ezeknek hitelcentrum. Úti irodád nálatok – Tinálatok! – utazási centrum. Masszázscentrum a gyalogbárcás egy állító helyben való dolgozóterülete?... Az istálló, mint lócentrum. Kiskun tájon látni: az italművek... Ital Centrum! Az MTI – mint nemzeti hírügynökség – hírcentrumnak adja ki magát. A gyár ipari, a kóceráj melléküzemági egy-ugyanaz (mi más lenne): centrum. Sőt, Cipócentrum!

– Cipó?

Hogy a csudába ne. Csukaüzlet. Sőt, suszteráj.

És persze az újabb, még marhább: a center! Efféle, afféle – mondottuk volt.

Vala. De már nincs. Különösen idehaza.

A latinus centrum helyett ez ánglusos center.

A center ló, gól!

A centrumba. Oda, a kapuba. Annak a közepibe!

– Nem érti az idegen! – akarja mondani a „szép”, mármint ha a magyar magyarul mondja.

Rusnya, én mondom nektek! És hogy ez hová vezet...

– Jesz, a centrumba!

Pláne ha center az ember.

Csorba Emanuel

Cápák Madagaszkáron

Néhány napja a tévében érdekes beszámolót láttam a lemurok szigetéről, Madagaszkárról. Nekem erről a szigetről gróf Benyovszky Móricon kívül a cápák és a krokodilok jutnak eszembe. Ugyanis az 1980-as években az ENSZ–UNIDO és a Világbank megbízott Madagaszkár építőanyag- és építőiparának feltérképezésével és egy korszerűsítési javaslat kidolgozásával. Ez ügyben ismételtelen néhány hétig ezen az érdekes szigeten dolgoztam. Központi munkahelyem és szállásom a hegyek között fekvő fővárosban, Antananarivóban volt, onnan utaztam a rendelkezésemre adott terepjáró autóval szerte az országban.

Megérkezésem után először az lepett meg, hogy a sziget csodás tengerpartjai és kellemes trópusi éghajlata ellenére sem találkoztam itt azzal a nemzetközi nyüzsgéssel, légi- és hajóforgalommal, turizmussal, luxusszállodákkal, üzletházakkal, fényűző éttermekkel, zenebonával, (és csillagászati árakkal), ami akkoriban már más, sokkal kedvezőtlenebb klimatikus és természeti adottságokkal megáldott vidékeken is számomra szinte élvezhetetlenné tette az ott-tartózkodást.

Egy ünneppel meghosszabbított hétvége előtt elhatároztam, hogy azt a tengerparton, fürdéssel és jelentésírással fogom eltölteni. Munkatársaim ajánlottak a sziget keleti tengerpartján egy nem túl távoli, igen szép helyet, ahol egy – a háború után hazájába visszatérni nem kívánó – tengerész „remeteként” telepedett meg, épített magának két, pálmalevelekkel fedett kunyhót, amelyek egyikét odalátogató turis-

táknak olcsón bérbé adja. Barátaim csak arra figyelmeztettek, hogy azon a szép parton vigyázni kell a cápákra.

Megköszöntem a tanácsot és másnap hajnalban – térképpel, iránytűvel, ivóvízzel, hideg étellel és egy kanna benzinnel felszerelve – elindultam. A vártnál gyorsabban rátaláltam a „remetére”, aki látható örömmel bocsátotta igen olcsón a rendelkezésemre egyik kunyhóját.

Azt tanácsolta, hogy az odavezető úttalan utak fáradalmait egy alapos tengeri fürdővel pihenjem ki, amíg ő elkészíti ebédünket, és kendőlobogtatással nem hív asztalhoz. Eszembe jutott barátaim figyelmeztetése és érdeklődtem a cápák felől...

– A korallzátonyon belül nyugodt lehet, oda cápa még tévedésből sem jön be – nyugtatott meg.

A következő órában vidáman úszkáltam a kellemesen langyos Indiai-óceán habjaiban, addig, amíg a remete kendőlobogtatással nem hívott ebédre.

A pompás rákpecsenyének és vendéglátóm saját termésű borának elfogyasztása után jutott csak eszembe megkérdezni:

– Tulajdonképpen mi az oka annak, hogy a cápák nem jönnek túl a korallzátonyon?

– Gyávák azok a rusnya férgek, és félnek a partközéiben tanyázó nagy krokodiloktól.

Riadtan kérdeztem:

– Krokodilok vannak a parton, és te ezt nem mondtad?

– Miért mondtam volna? Hisz te csak a cápákat kérdezted...



Harci terület lettünk

Beszélgetés az európai identitásválságról

Az *európai identitás ma* címmel folytatott beszélgetést a közelmúltban Veszprémben a Szaléziánium Turisztikai és Kommunikációs Központban dr. Navracsics Tibor az Európai Bizottság magyar tagja, uniós biztos és dr. Márfi Gyula veszprémi érsek.

A rendezvény kezdetén a biztos vázolta azokat az előzményeket, ellentmondásokat, amelyek az Európai Unió mai feszített helyzetéhez vezettek. E föderatív képződmény céljait, identitásának alapjait sosem nevezték meg konkrétan, mindig csak homályos körülírásokkal fogalmaztak róla: „*Feladata Európa államai között a mind szorosabb unió kialakítása*”. Ez a körülírás azonban pusztán egy folyamatot jelez. Kétségtelenül óriási vívmány, mondta, hogy az elmúlt hatvan évben nem volt háború az unió országaiban, s politikai okokból senkit nem végeztek ki. De ez egy küldetés, egy identitás megfogalmazásához kevés.

Ma valójában Európa elfoglalása történik muzulmán dzsihad-csoportok által, s harci terület lettünk.

Abban a beszélgető felek megegyeztek, hogy az alapító atyák, élen Robert Schumannel a kereszténydemokrácia elveit vallották, s az unió elődje ennek a szellemében jött létre. A baloldal ugyan az államok integrációját kezdettől ellenezte, tőkekoncentrációt látott benne, a proletariátussal szembeni összeesküvést, s a párizsi, majd a római szerződés ratifikálásakor is rendre ellene szavazott, mégis e kezdeti időszakban volt legtisztább az unió identitása: „*a nyugati kereszténység kulturális örökségén létező európai demokrácia, geopolitikailag Európának az a része, mely nem tartozik a szovjet birodalomhoz, ugyanakkor nem része Amerikának sem*”. Ez a közösség annak a hat országnak, amely egyébként területileg majdnem megegyezett a Nagy Károly-i birodalommal, mondhatjuk, hogy a Római Birodalom utáni első nagy egységkísérlete volt, mutatott rá Navracsics Tibor. Később azonban az unió nem akarta felvetni már az európai identitás kérdését, mert úgy gondolta, hogy a nemzetállamokat és a nemzetállami nacionalizmusokat lokalizálni és korlátozni kell, s előtérbe kell kerülnie a jóléti, a gazdasági politikának. Ezeket európai szintre lehet emelni, kiépítve az egységes európai piacot. A technikai, szakpolitikai témával kell foglalkozni, vallották, s a nemzetállamok majd megoldják saját berkeiken belül az identitáskérdést. A gondok azonban akkor keletkeztek, mikor a '90-es években éppen a gazdasági integráció sikereiből fakadóan egyre inkább már

úgy gondolták, meg kell valósítani a politikai integrációt is az unión belül. Erre utal a névváltoztatás, az Európai Unió elnevezés bevezetése is, amely kifejezte, hogy ez egy föderációs közösség. Bevezették az európai állampolgárságot is. S ezzel párhuzamosan kezdtek előjönni az európai identitás problémái. Ekkor – az unió nemzetállamainak közös döntésével – az unió alkotmányába nem került be a kereszténység, s ez azután nagy kulturális-szellemi hiátust teremtett, amit politikai elemekkel igyekeztek pótolni (joguralom, demokrácia, emberi jogok tisztelete), vagyis a felvilágosodás örökségéhez és a szekuláris jogokhoz kötötték az európai identitás közösségi ismérveit. Megvalósíthatónak látszott ez az irány kezdetben, azonban az elmúlt 15 évben több tényező felhívta a figyelmet arra, hogy mégsem működik ez a politikai integráció. Ennek egyik jele volt a gazdasági válság, amely tulajdonképpen nem gazdasági, hanem közösségi válság volt, amely abból fakadt, hogy nem tudjuk meghatározni, hogy a gazdaság bevételei mire valók. Azaz, hogy a közösség mire használja a megtermelt pénzt. Az utolsó kísérlet a válaszadásra a „jóléti állam” volt. Vagyis, a gazdaság és a gazdagság arra való, fogalmazták meg, hogy jól éljünk, többet fogyassunk. Ez azonban kisiklott az ezredforduló környékén, s napjainkban a menekültválság csak fokozta, fokozza az identitáskér-



Dr. Navracsics Tibor és dr. Márfi Gyula

dés feszültségét. Ma már kulturálisan teszik fel a kérdést: Mit jelent európainak lenni, s mit jelent nem európainak lenni? Nyugat-Európában más a társadalmak viszonya e kérdéshez, mivel ott a nemzedékek beleszülettek az európaiság rendszerébe egy organikus fejlődés következtében, melynek politikai öröksége a képviselői demokrácia. Viszont Közép- és Kelet-Európában ez nem volt adottság, hanem az európaiság vívmányt jelent ma is. Napjainkban megkerülhetlenné válik mégis az európai identitás egységes meghatározása. Ma a Nyugat kulturális válasza erre röviden: Muzulmánok nem vagyunk. Azt, hogy keresztények vagyunk, még nem meri kimondani. De ez is több kérdést vet fel földrajzilag például, hiszen Bosznia–Hercegovina és Albánia ma már muzulmán többségű államok. Albánia ráadásul Európa jelenlegi leggyorsabb szaporulatát mutatja. S a világháborúk okozta demográfiai válság miatt az '50-es évektől Európa számos országában vendégmunkások tömegei telepedtek le, megváltoztatva a társadalmak nacionális összetételét. Mégis, mindezek ellenére, fogalmazott az uniós biztos, minden ponton kimondatlanul is érzékelhetően meghatározó napjainkban is a keresztény alapú eszmeiség az unió államaiban. Hiszen épített és szellemi örökségünk, a képviselői demokrácia, a jogállamiság a kereszténységből, a keresztény etika és felelősség fogalmából forrásozik.

Márfi érsek ezzel kapcsolatban kiemelte: tudatosítani kellene azok előtt is, akik mára elvallástalanodtak, hogy a legfontosabb szellemi és jogi értékek, mint a francia forradalomban hangoztatott szabadság, egyenlőség, testvériség, mind keresztény gyökereik, a kereszténység alapeszményei. A keresztény hagyományra épül az időszámításunk, egész kultúránk, művészetünk, s keresztény forrás az is, hogy a vasárnap (Krisztus feltámadásának napja) az ünnepnapunk, a pihenőnapunk Európában hagyományosan. Hiába keresnénk a szabadságot, az egyenlőséget, a személyiségi jogokat, azok védelmét a keleti világban, Közép-Keleten, Kínában, Japánban, vagy Indiában, mert ott az élet minden szintjén, a családban is az engedelmisség érvényesül. Ez jellemzi az iszlámot is. A keleti világban az alapvető erény nem a szeretet – amely a szabadsággal korrelatív fogalom –, hanem a föltétlen engedelmisség. A kereszténység megtagadása Európa örökségében, identitásában oda vezetett, mutatott rá az érsek, hogy olyan alapvető intézmények, mint a család, a haza, mára megrendültek.

A nagy francia forradalom által 1789-ben feldobott fogalmakat pedig eltorzították: a szabadságból szabadosság lett, mindenki azt csinál, amit akar. A személyiségi jogok túlhangsúlyozása révén pedig az egyenlőséget összemosták az egyformasággal (mindenki – férfi és nő – egyforma, nincsenek nemi határok). S e kozmopolita-globalista gondolkodásmód vált uralkodóvá Európában. A személyi méltóság, a személyiségi jogok ismeretlen fogalmak Keleten. Olyan szó sem létezik ott, hogy személy. A Szentháromság-tani vitákkal kapcsolatban fogalmazódott meg egykor az, hogy mit jelent az isteni természet, az isteni személy, s mit jelent az emberi természet, az emberi személy, az emberi méltóság. E fogalmak a muszlim világban teljesen ismeretlenek. Megállapíthatjuk tehát, hogy az Európában élő, különböző nyelvű, különböző nyelvi eredetű népeknek mégis van egy közös „nyelve” és kultúrája: a kereszténység.

Ugyanakkor, mutatott rá a főpásztor, látnia kellene azoknak, akik a „menekültek” befogadása mellett törnek lándzsát, hogy „*ma valójában Európa elfoglalása történik muzulmán dzsihádcsoportok által, s harci terület lettünk. S ki kell mondani azt is, hogy ezt európai keresztények (mint Angela Merkel) és amerikai zsidók (mint George Soros) is segítik. Hihetetlen, hogy a tűz és a víz összefog, hogy egy közös ellenségnek tartott világot legyengítsen*” gazdasági szempontok (olajárak, munkaerőhiány...) miatt. Az érsek elmondta, hogy a közelmúltban levelet írt Ilan Mornak, Izrael magyarországi nagykövetének, melyben kifejtette: A zsidó holokausztról megemlékezni mindig aktuális, de ma már kevés. Mert folyamatban van egy újabb holokauszt: manapság minden negyedik percben megölnék egy keresztényt a muszlim világban.

Ma Európában a kozmopolita-globalista gondolkodásmód, az elvallástalanodás és a demográfiai mélypont miatt egy óriási vákuum, egy légüres tér alakult ki ideológiailag, vallásilag és szociológiailag egyaránt, melyből csakis a keresztény szellemiséghez való visszatérés segítheti ki a földrészt, amely kétezer éven át összetartott minket Európában, mutatott rá a főpásztor.

A beszélgetés végén, mintegy zárszóként elhangzott: Az Európai Uniót nem a nemzeti identitásoknak kellene a jövőben mozgatniuk, hanem szükség volna egy birodalmi identitásra, s ez lehetne a kereszténység.

TOLDI ÉVA

Jövedelemadó 1%

TISZTELT OLVASÓNK! KEDVES BARÁTUNK!

A *Búvópatak* szerkesztősége és kiadója nevében arra kérjük a lap olvasóit, barátait és szerzőit, hogy személyi JÖVEDELEMADÓJUK 1%-ÁT A BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY javára ajánlják fel!

A kedvezményezett adószáma: 18776278-1-14

A kedvezményezett neve: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Az alapítvány legfőbb feladatának a *Búvópatak* folyóirat kiadását tekinti.

KÖSZÖNJÜK!

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasszerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Gera Katalin,

Németh István, †Papp Árpád, Sarusi Mihály

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Dombóvári út 1.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2016. május – Sokszorosítás sorszáma: 5/2016.

E-mail: posta@buvopatak.hu

Postafiók: 7401 Kaposvár, Pf. 353.

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11-13. I/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A *Búvópatak* Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.





Romtemplom Németországban – Hegedűs János fotója

Újra az újságárusoknál a Búvópatak

A *Búvópatak* az egész országban – Budapesten és a megyeszékhelyeken – kapható az újságárusoknál. A lap éves előfizetési díja 5 000 Ft. Megrendelhető az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓNK



Nemzeti
Együttműködési
Alap



1605